

eurochild

eaphne

Правата на детето за всички деца!

**Приложение на Конвенцията на ООН за
правата на детето по отношение на децата с
интелектуални затруднения**

Европейски доклад

Благодарности

Гореци благодарности дължим на всички национални експерти за информацията, която събраха в своите държави и така направиха възможно изработването на настоящия европейски сравнителен анализ. Признателност изразяваме и към децата и семействата от цяла Европа, които пожелаха да споделят с нас собствените си истории и преживявания.

Безценен е и приносът на експертите от Eurochild и Inclusion Europe, които се включиха активно в изпълнението на проекта и работиха по настоящия доклад.

От авторите

Автори: Камил Латимиер & Ян Шишка

Настоящият доклад е изготвен със съдействието на Крис Гардинер и Мария Херцог от Eurochild, както и на следните национални експерти:

- Тобиас Бюхнер, Наталия Постек и Клаудия Шахингер, Австрия
- Герт ван Хове, Белгия
- Капка Панайотова, България
- Стела Плейбел, Кипър
- Камил Латимиер и Ян Шишка, Чехия
- Агне Раундмес и Ене Томберг, Естония
- Мари Саарела, Финландия
- Флоренс Грандвалет, Франция
- Йоанна Куваритаки, Гърция
- Ева Граф-Якса, Унгария

eurochild

aphne

- СиобанКейн, Ирландия
- СимонетаКапобианко, Италия
- ЕбелаИнгуна, Латвия
- Довил Пурет и Довил Юдкайте, Литва
- Йоланда Дума, Холандия
- Рафал Клепач, Полша
- София Сантос, Португалия
- Изабела Попа, Румъния
- Мика Петровичова, Словакия
- МатеяПрелогар-Койзек, Словения
- Соня Улман и ГерардоЕчейта, Испания
- Лесли Кембъл, Великобритания

Позоваване и цитиране: Настоящият доклад следва да се цитира по следния начин:

Latimier C. and Šiška J (2011), *Children's rights for all! Implementation of the Convention on the Rights of the Child for children with intellectual disabilities*, Brussels, Inclusion Europe

©Inclusion Europe, Брюксел, октомври 2011

Настоящият доклад не отразява позицията или мнението на Европейската комисия.

This publication has been produced with the financial support of the DAPHNE III Programme of the European Commission. The contents of this publication are the sole responsibility of Inclusion Europe and the project partners and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Съдържание

I.	Въведение	9
A.	История, референтна рамка и цел на проучването	9
Б.	Методика	10
II.	Статистически данни	12
III.	Обща оценка на прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето	13
	Защита от насилие и злоупотреба	15
A.	Обща рамка на защитата от насилие	16
Б.	Форми на насилие срещу децата с интелектуални затруднения	17
В.	Предотвратяване на насилието, сигнализиране за случаи на насилие срещу деца с интелектуални затруднения, осигуряване на адекватна подкрепа	18
Г.	Насилие в социалните домове	22
Д.	Подигравките – специфична форма на тормоз	24
	Подкрепа за семействата и за живот в общността	25
A.	Услуги в подкрепа на семействата на деца с интелектуални затруднения	27
Б.	Политики за живот в общността и деинституционализация	30
В.	Политики за приемна грижа и осиновяване	31
	Образование	32
A.	Право на приобщаващо образование	33
Б.	Достъп до приобщаващо образование	33
В.	Подкрепа за семействата при достъп до приобщаващо образование	36

Г. Ресурси за подкрепа на качествено образование	38
Д. Образователни опции за децата с интелектуални затруднения	41
Здравеопазване	44
А. Достъп до здравеопазване за децата с интелектуални затруднения	45
Б. Пренатална диагностика	46
В. Ранна диагностика и интервенции	46
Г. Психично здраве	48
Д. Стоматологична грижа.....	49
Е. Специфични потребности на децата с интелектуални затруднения	49
Популяризиране на човешките права, насърчаване на участието и борба с дискриминацията	52
А. Борба с дискриминацията	53
Б. Популяризиране на човешките права и насърчаване на участието на децата с интелектуални затруднения	56
Изводи и препоръки	60
Литература.....	69

Обобщение

Настоящата публикация е преглед на ситуацията, в която са поставени децата с интелектуални затруднения в 22 европейски страни с акцент върху пет области: защита от насилие и тормоз, подкрепа за семействата и деинституционализация, здравеопазване, образование и детско участие. Направени са препоръки за премахване на бариерите пред социалното включване на тези деца. Докладът използва поредица от национални доклади, изготвени от националните експерти в Австрия, Белгия, България, Великобритания, Гърция, Естония, Ирландия, Испания, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Полша, Португалия, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Финландия, Франция, Холандия и Чехия. Тези доклади са публикувани в електронната страница <http://www.childrights4all.eu/>. Примерите, цитирани в този доклад, са илюстративни и в никакъв случай изчерпателни.

През 2009 г. беше отбелязана 20-тата годишнина от приемането на Конвенцията на ООН за правата на детето и постиженията в нейното прилагане, но също така и продължаващата битка за зачитане на детските права. Комитетът на ООН по правата на детето постоянно подчертава уязвимостта на децата с увреждания, както и нуждата от ефективна защита на техните права, но за съжаление равните възможности пред децата с интелектуални затруднения си остават зле адресирани. Влизането в сила на Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания е повод и възможност за поредното вглеждане в степента, до която са приобщени децата с интелектуални затруднения.

Националните доклади рисуват една нерадостна картина за положението на децата с интелектуални затруднения. Навсякъде е констатирана липса на данни за това доколко се зачитат правата на децата с интелектуални затруднения. Резултатът от проучването показва, че прилагането на Конвенцията за правата на детето по отношение на децата с интелектуални затруднения е далеч от задоволителното равнище във всички пет изследвани области. И ако е отделено някакво внимание на здравеопазването и образованието, то всички европейски страни трябва да положат

целенасочени усилия за борба с насилието и за участие на децата с интелектуални затруднения. Въпреки напредъка и положителното развитие в образованието и деинституционализацията, много деца с интелектуални затруднения продължават да учат в специални училища, изолирани от своите връстници, да живеят в социални заведения.

Организациите на гражданското общество, правителствата и експертите признават, че децата с интелектуални затруднения като цяло са изправени пред по-сериозен риск да станат жертви на физическо или сексуално насилие, на психологически тормоз или подигравки в институциите или в училище. Независимо от това националните експерти подчертават липсата на информация, данни и политики за борба с тези уродливи явления. Задълбочената оценка е крайно затруднена поради липсата на проучвания и индикатори. Проучването показва също така, че са предприети поредица от наложителни мерки, без обаче да се отчитат потребностите на децата с тежки и множествени увреждания. Те включват подкрепа за децата, жертви на насилие, образователни програми, механизми за превенция и оценка на възстановителните процеси, през които минават жертвите.

Малко внимание се отделя на семействата, които се грижат за дете с интелектуални затруднения. Националните доклади сочат, че подкрепата за такива семейства е крайно недостатъчна, информацията за това къде и каква помощ могат да получат при отглеждането на дете с интелектуални затруднения е оскъдна, а услугите в общността са малко на брой и с ниско качество, особено краткосрочната грижа. Националните експерти обаче потвърждават, че в много страни политическите фактори осъзнават как институционализацията в детството може да доведе до институционализация за цял живот. Поради това се отделя сериозно внимание на стратегиите за деинституционализация, но все още няма системни резултати главно поради липсата на политики за приобщаваща приемна грижа и недостатъчни инвестиции в алтернативни грижи.

Много страни бележат осезателен напредък в приобщаващото образование, но достъпът за деца с интелектуални затруднения до масовите училища е все още затруднен. Предишни анализи посочват сериозни дефицити в тази сфера, като, например, ограничени образователни възможности, неадекватно поведение на педагогическия и помощен персонал в училище или дискриминация заради интелектуалното затруднение. Освен това се наблюдава недостатъчна подкрепа в общообразователното училище, липса на подготвен и квалифициран педагогически персонал, както и липса на ресурси, което предизвиква постоянно местене на децата от специалните в масови училища и обратно. Достъпът до масовите училища е затруднен и в средното образование, а липсата на подкрепа при прехода между основното и средно образователно ниво е основен фактор за нарушената образователна кариера на децата с интелектуални затруднения, сравнена с тази на останалите ученици.

Факт е, че в Европа достъпът до първична здравна грижа е гарантиран за всички деца, но националните доклади разкриват огромни диспропорции между отделните европейски страни. Липсата на услуги за ранна интервенция, ниското ниво на информираност на експертите и помощния персонал, административните и финансови бариери пред достъпа до здравни грижи и лечение, както и дискриминацията по признак увреждане създават сериозни проблеми, които изискват незабавни мерки, за да се гарантира равният достъп до здравеопазване на децата с интелектуални затруднения.

И накрая, децата с интелектуални затруднения са лишени от възможността да изразяват своето мнение по жизнено важни за тях въпроси. Това основно задължение на държавите-членки на ООН, записано в чл. 12 от Конвенцията, често се пренебрегва. Осезателна е липсата на обучение за автозастъпничество и гражданска активност в училищата, което би подготвило децата да изразяват и отстояват своето мнение. Все още се наблюдава колебание по отношение на компетентността на децата с интелектуални затруднения да допринасят към процеса на вземане на решения. Съществуват сериозни бариери пред популяризирането на правата на децата с интелектуални затруднения, както и пред тяхното участие, което е резултат от

предубеждения и предразсъдъци в обществото и отделните общности. Казусите, събрани в настоящето проучване, говорят за наличие на дискриминация като масово явление – както децата с интелектуални затруднения, така и техните семейства споделят усещане за дискриминация. Дискриминационните нагласи ограничават възможностите за неформално образование чрез взаимодействие между децата с интелектуални затруднения и техните връстници.

Докладът завършва с препоръки за действия, които трябва да получат статут на приоритети за политиките на европейско, национално и местно ниво, за да се гарантират равните възможности пред децата с интелектуални затруднения.

I. ВЪВЕДЕНИЕ

A. ИСТОРИЯ, РЕФЕРЕНТНА РАМКА И ЦЕЛ НА ПРОУЧВАНЕТО

Проектът **“Правата на детето за всички деца! Мониторинг поприлагането на Конвенцията на ООН за правата на детето по отношение на децата с интелектуални затруднения”** бе финансиран по програма DAPHNE на Европейската комисия. Неговата цел е да укрепи прилагането на Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД) през призмата на децата с интелектуални затруднения. Именно сега, когато в много европейски държави, а и в световен мащаб, се обсъжда Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), движението на хората с увреждания, както и цялата правозащитна общност, трябва да извлече максимални обществени ползи от дългогодишния и ползотворен опит на децата-активисти, от постиженията на различните правителства и техните партньори – гражданските организации – при налагането на детските права.

Когато разработваше своята политическа стратегия по отношение на децата, InclusionEurope разкри необходимостта от по-задълбочен анализ на приложението на КПД с цел активно въздействие върху общите политики за деца с акцент върху мерките по отношение на децата с интелектуални затруднения. Необходимостта от

подобен анализ беше потвърдена и от страна на Европейската комисия в доклад със заглавие „Бедност и благоденствие сред децата в Европейския съюз: настояще и бъдеще“ (Генерална дирекция „Заетост, социални въпроси и равни възможности“, януари 2008). Действително, препоръка № 10 в този доклад гласи: *„Необходимо е по-качествено наблюдение на положението, в което изпадат най-уязвимите деца. Поради тази причина държавите-членки следва да бъдат насърчени да правят преглед на съществуващите източници на информация от статистически анализи и административни регистри, за да проследяват положението на децата, както и да използват в максимална степен получаваните данни, за да идентифицират уязвимите групи деца, които изискват специално наблюдение.“*

Изпълнението на настоящия проект изискваше съчетание от професионален опит и знания в сферата на интелектуалните увреждания и на човешките права, което беше постигнато чрез сътрудничество между две европейски мрежи от неправителствени организации: Eurochild и Inclusion Europe. Настоящият Европейски доклад, както и отделните национални доклади, хвърлят нова светлина върху КПД и нейното въздействие върху държавите-членки на Европейския съюз.

Б. МЕТОДИКА

Общата цел на проекта беше да генерира научнообосновани свидетелства, които да захранят и стимулират предприемането на политически мерки в сферата на здравеопазването, защитата от насилие, семейната подкрепа и (де)институционализацията, образованието и участието на децата. Конкретните задачи по проекта бяха свързани с преглед на наличната статистическа и друга информация, която се съдържа в официалните правителствени доклади пред Комитета на ООН по правата на детето, както и в алтернативните доклади на неправителствените организации. Проектът оценява докладваното приложение на Конвенцията за правата на детето по проблемни въпроси и свързаните с тях

препоръки, така че да очертае начините, по които правителствата биха могли да постигнат желаната промяна.

Европейският доклад цели да повиши важността на детството при децата с интелектуални затруднения и да ускори действията, насочени към това да се гарантира включването на децата с интелектуални затруднения в общите усилия за осигуряване правата на всички деца.

Конвенцията за правата на детето определя всички деца като „граждани с равни права“, а не като зависими от родителите си или обекти на публично действие и получатели на публичен ресурс. Затова и настоящият доклад отразява един тристранен изследователски подход, при който са използвани следните ресурси:

- Официално публикувани факти и данни (анализ на информацията).
- Професионални мнения (качествена оценка): националните експерти направиха оценка на начина, по който се прилага КПД по отношение на децата с интелектуални затруднения в съответните държави, използвайки единна методика.
- Мнението на децата и техните семейства беше извлечено чрез интервюта и фокус-групи.

Методиката съчетава количествен и качествен подход, така че да генерира пълноценни и структурирани констатации, чрез които да се опише картината в различните страни. Настоящият доклад показва, че в много европейски страни проучванията, свързани с децата с интелектуални затруднения, са все още в съвсем начална фаза. Методиката на анализа съчетава три основни изследователски източника за оценка на приложението на КПД през призмата на децата с интелектуални затруднения.

Проучването използва – доколкото беше възможно – стандартни дефиниции на понятия и концепции, въведени в други аналогични проучвания и анализи на

приложението на КПД. Понятието „социална институция“ е заимствано от Европейската коалиция за живот в общността и следва да се разбира по следния начин където и да се споменава в документа:

"Социална институция е всяко място, където са изолирани, сегрегирани или принудени да живеят заедно хора, освидетествани като хора с увреждания. Социална институция е всяко място, където хората са лишени от възможността да контролират живота си и да вземат решения относно тяхното ежедневие. Социалната институция не може да се определя чрез мащаба."

Националните експерти бяха основният източник на информация за този тематичен доклад, който – в допълнение към аналитичните констатации – идентифицира сферите на информационен дефицит, както и добри практики в прилагането на Конвенцията за правата на детето през призмата на децата с интелектуални затруднения и техните семейства.

II. СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ

Според Общите указания относно формата и съдържанието на периодичните доклади по чл. 44 от Конвенцията за правата на детето, представяни пред Комитета по правата на детето, държавите-членки са задължени да предоставят информация, която е съотносима към прилагането на Конвенцията. Държавите-членки следва да подават информация относно: проследяване, наблюдение, ресурсно осигуряване, статистически данни в разбивка, примерно по възраст, пол, градски/селски райони, увреждания и прочее, както и относно предизвикателствата при прилагане на Конвенцията. Стана ясно, че държавите, включени в проекта, са поели пътя към изпълнение на подобно изискване, но не са го извървяли още. Понастоящем няма пълна и детайлна информация в нито една от петте области, когато става въпрос за интелектуални увреждания.

Повечето държави представят изключително ограничена статистическа картина за живота на децата с интелектуални затруднения. В по-голямата си част наличната статистика се отнася до образованието, макар и в изолирани случаи да се намират данни от сферата на социалното осигуряване и здравеопазването.

Националните експерти споделиха в докладите си различен опит и наблюдения при прегледа на статистическите данни, налични в правителствените или в алтернативните доклади. Най-често срещаната констатация е, че липсват данни за уврежданията, тъй като няма статистика за децата с интелектуални затруднения. Не са рядкост и случаите, когато се поставя под съмнение надеждността на статистическите данни поради съществени различия в терминологията, свързана с интелектуалните увреждания.

Фрагментацията на грижите за деца е поредната бариера, на която се натъкват експертите, когато трябва да събират и анализират необходимата им статистическа информация. Например в Чехия и Латвия грижите за деца като система са недостатъчно обвързани и последователни, от което се наблюдават следните последици: несъстоятелни процедури по отношение на децата в риск, законодателни несъответствия между различните министерства, разнообразие от неясни термини и използвана терминология, фрагментиране на данните за наблюдение, често липса на обвързаност и гъвкавост в предлагането на услуги, и, не на последно място, времеемки и недостатъчно координирани действия за сътрудничество между различните ведомства.

III. ОБЩА ОЦЕНКА НА ПРИЛАГАНЕТО НА КОНВЕНЦИЯТА НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

В тази част от проучването търсим отговор на въпроса: как се прилага Конвенцията за правата на детето в страните, включени в проекта, по отношение на децата с интелектуални затруднения. Преценката на националните експерти беше насочена към мерките, които държавите-членки:

- планират в съответните сфери, за да подобрят положението на децата с интелектуални затруднения (*подход*).

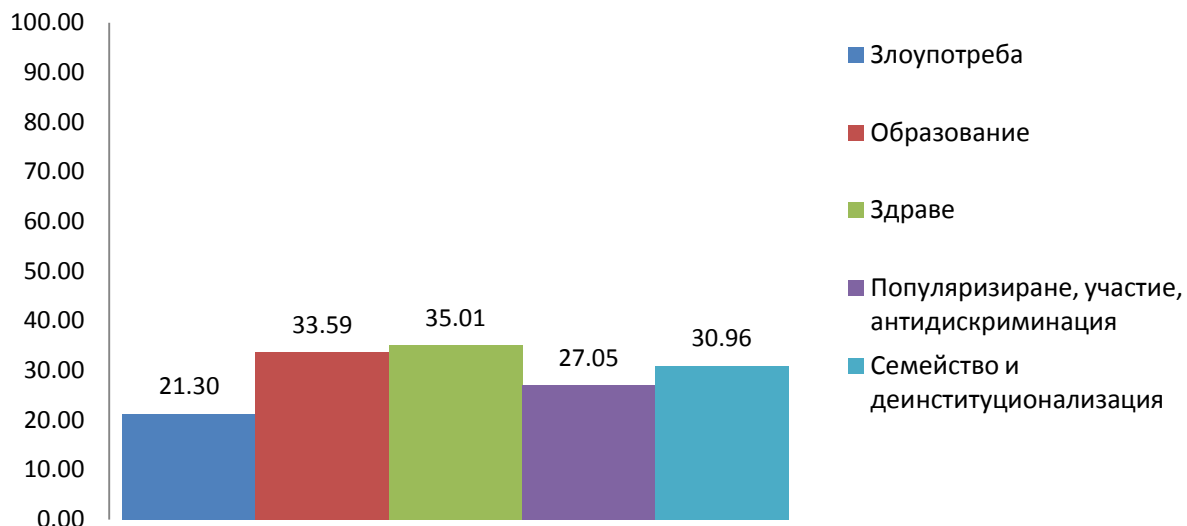
- осъществяват за постигане на поставените цели, например, в рамките на национален план или национално законодателство, за да реализират конкретни резултати и положително въздействие върху живота на децата с интелектуални затруднения (*приложение*).
- използват, за да подобряват своите стратегии въз основа на редовна и систематична оценка (статистически данни, трепери за сравняване, сравнителни анализи и пр.) (*напредък*).

Методиката използва подхода, прилаган при оценка на качеството на системите за управление от страна на Европейската фондация за качество в управлението (ЕФКУ). Предвид качествения характер на проучването, не беше възможно да се прави задълбочена проверка на отговорите, но независимо от всичко бяха положени усилия за намаляване на риска от съществени грешки.

Фигура 1 Степен на приложение на КПД по социално-политически сфери

Фигура 1 илюстрира състоянието на нещата в петте изследвани области – насилие, популяризиране, участие и недискриминация, семейство и деинституционализация, здравеопазване и образование. **Общата оценка на приложението на Конвенцията е много ниско.** Закрилата от насилие при децата с интелектуални затруднения се оценява от националните експерти като най-слабо развитата сфера (21 процента), следвана от мерките за промоция, участие и недискриминация (27 процента), семейство и деинституционализация (31 процента). Образованието (34 процента) и здравеопазването (35 процента) получават от националните експерти сравнително високи оценки като степен на приложение на Конвенцията. В заключение може да се каже, че прилагането на КПД през призмата на децата с интелектуални затруднения е далеч от удовлетворителното ниво във всички анализирани – пет на брой – области. И ако в областта на образованието и здравеопазването са положени вече някакви усилия, то европейските страни е необходимо да отделят внимание и на останалите, като например насилие спрямо децата с интелектуални затруднения и участие на тези деца.

Степен на приложение на КПД по социално-политически сфери

ЗАЩИТА ОТ НАСИЛИЕ И ЗЛОУПОТРЕБА

Член 19 от КПД

1. Държавите-страни по Конвенцията предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено.

2. Такива защитни мерки според случая включват ефективни процедури за създаване на социални програми за осигуряване необходимата подкрепа на детето и на лицата, които се грижат за него, както и на всички други форми за предотвратяване и разкриване,

докладване, внасяне за разглеждане, разследване, разглеждане и проследяване на случаите на малтретиране на деца, описани по-горе, и – според случая – за намеса на съдебните органи.

А. ОБЩА РАМКА НА ЗАЩИТАТА ОТ НАСИЛИЕ

От анализа става ясно, че във всички разглеждани страни няма **политика или стратегия за предотвратяване на насилието или подигравките срещу деца с интелектуални затруднения**. В правителствените доклади пред Комитета на ООН по КПД обикновено се говори за изпълнение на отделни проекти, които са насочени към децата с интелектуални затруднения. Макар и някои от тях да са необходими и полезни за децата, те не формират една обща стратегия и не гарантират дългосрочна защита на децата от насилие. Във Финландия, например, се изпълняват няколко отделни проекта паралелно, но не съществува систематична политика на национално ниво. Финландия няма цялостна национална програма за предотвратяване на насилието срещу деца с интелектуални затруднения.¹ Освен това, националните експерти от редица страни отчитат **липса на координация**. Координацията между различни правителствени органи е често срещан проблем, както и рационалното разпределение на отговорностите между тях на федерално/национално, областно и местно ниво. Независимо от факта, че в Португалия са ясно назовани всички ведомства и агенции, отговорни за защитата на децата от насилие, правителственият доклад отчита дефицит в структурите за ефективна координация между различните програми.

¹Вж. Национален доклад на Финландия относно VERSO, проекта KiVav частта му за децата с интелектуални затруднения; вж. Национален доклад на Унгария, проект „Да направим от живота едно безопасно приключение“.

Б. Форми на насилие срещу децата с интелектуални затруднения

Отказът от страна на възрастните да признаят мащаба на насилието срещу деца, особено срещу децата с интелектуални затруднения, има дълга история. Комитетът на ООН подчертава, че единствено чрез интервюта и разговори с децата и техните родители правителствата могат да пристъпят към сглобяване на реалната картина, която да очертае размера на това социално явление, каквото е насилието срещу деца. Не е възможно да се измерят и оценят както напредъкът, така и ефективността на системите за защита на децата от насилие без да има адекватно предварително проучване².

Националните експерти споделят, че **твърде малко се знае за формите на насилие, на което са подложени децата с интелектуални затруднения.** Поради това оповестяваните случаи не подлежат на задълбочено разследване, тъй като **насилието, и в частност психологическото насилие, не са обект на достатъчно сериозно внимание.**

За Австрия експертите твърдят, че политиките за защита не отчитат факта, че децата с интелектуални затруднения като цяло са изложени на по-сериозен риск да станат жертви на физическо, психологическо или сексуално насилие, особено когато са настанени в институции, макар и да липсват статистически доказателства за това³. Вероятността за упражняване на сексуален и институционален тормоз е много по-

²UNICEF, Наръчник за приложение на Конвенцията на ООН за правата на детето, 3-то издание, 2007, с. 266.

³По непотвърдени данни, насилието срещу хора с увреждания е два пъти повече от насилието срещу хора без увреждания, Национален съвет на хората с увреждания, Австрия (*Österreichische Arbeitsgemeinschaft für Rehabilitation – ÖAR*) (2010).

голяма при децата и младежите с интелектуални затруднения⁴. Около 31 процента от всички деца с увреждания са жертви на някаква форма на насилие⁵.

Детският омбудсман на Финландия през 2008 година възлага проучване на насилието сред деца. Наред с останалите си препоръки детският омбудсман препоръчва периодично провеждане на такива проучвания. Останалите му препоръки включват: необходимост от проучване на степента и формите на насилие, упражнявано върху деца с интелектуални затруднения, както и отчитане на спецификата в положението на тази група деца във всички бъдещи проучвания. Подчертано е също така, че пълноценното разбиране на тяхното положение може да се натъкне на сериозни бариери, породени от затруднената комуникация с тях, което обаче при никакви обстоятелства не може да бъде използвано като оправдание за непровеждане на задълбочени разследвания⁶.

В. ПРЕДОТВРЯВАНЕ НА НАСИЛИЕТО, СИГНАЛИЗИРАНЕ ЗА СЛУЧАИ НА НАСИЛИЕ СРЕЩУ ДЕЦА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ЗАТРУДНЕНИЯ, ОСИГУРЯВАНЕ НА АДЕКВАТНА ПОДКРЕПА

В много от страните, анализирани в настоящия доклад, политиките за предотвратяване на насилието страдат от липсата на съдържателни и задълбочени контролно-отчетни механизми по отношение на насилието срещу деца с интелектуални затруднения.

Там, където съществуват общи стратегии или политики за предотвратяване на насилието и тормоза спрямо деца, **превантивните и отчетни мерки трябва да**

⁴Министерство на труда, социалната защита и защитата на потребителите, 2002 (*Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz - BMASK*)

⁵Национален съвет на хората с увреждания, Австрия (*Österreichische Arbeitsgemeinschaft für Rehabilitation – ÖAR*) (2010)

⁶Национален доклад, Финландия, с. 8.

обхващат всички деца, в това число и децата с интелектуални затруднения. Независимо от това националните експерти привеждат доказателства за обратното.

В Италия избраните индикатори за разпознаване и отчитане на насилието не включват децата с интелектуални затруднения. Действително всички механизми за „сигнализиране“ на насилие изискват информираност относно това какво е насилие и тормоз, както и разбиране на начина, по който работи системата, умения за ползване на поне една от формите за комуникация (например телефон или интернет) и достъп до средствата за такава комуникация.

Аналогично, в Литва има две програми за превенция на насилието срещу деца⁷. В алтернативния доклад на литовските неправителствени организации обаче се твърди, че *"липсват мерки, които да гарантират, че най-уязвимите групи деца и младежи, като например бежанците, децата на улицата или децата жертви на трафик, получават адекватни медицински грижи, психологическа и социална подкрепа, както и пълна защита."* Законът също не предвижда предоставяне на каквато и да било психологическа помощ или рехабилитация.

В Австрия, със закон от 2004 година са въведени превантивни мерки, които предвиждат създаване на мултидисциплинарни екипи във всяка болница. От 2007 година пък се възлага на всички педагози задължението да сигнализират социалните служби за деца, ако установят заплахата за благоденствието на децата и младите хора⁸.

⁷Национална програма за превенция на насилието срещу деца и подкрепа на деца, жертви на насилие, Национална програма за борба със сексуалната експлоатация на деца и сексуалното насилие срещу деца – за повече подробности вж. Национален доклад – Литва, с. 4.

⁸Национален доклад, Австрия, с.5 и 6.

В Унгария е създадена електронна страница само за деца, където на родния си език децата могат да разберат как и в кои случаи (при насилие и тормоз) биха могли да се обърнат към Парламентарния комисар по правата на човека или към омбудсмана.

Горните примери показват, че са много малко свидетелствата за наличие на адекватни мерки и програми за превенция на насилието, насочени към децата с интелектуални затруднения в анализирани държави. И макар априори да не изключват децата с интелектуални затруднения, те рядко отчитат специфичните потребности и повишения риск от насилие и тормоз при децата с интелектуални затруднения условия.

ДОБРА ПРАКТИКА: В Белгия е създадена нова услуга: консултативни екипи (например <http://www.senvzw.be/organisation/consulententeam-ampel-cgg-prisma-vzw>) предлагат нови решения на доставчиците на грижи за деца чрез преформулиране на понятието „поведенчески проблеми“ при някои хора с интелектуални затруднения, което се случва в рамките на системата за психично здраве. При работата си със семейства и в социални заведения те имат възможност да „разкриват“ определени случаи, когато има съмнения за тормоз или насилие в семейството, в квартала или в институцията.

Националните експерти отчитат в своите доклади и **липса на адекватни мерки спрямо децата с интелектуални затруднения, които биха им позволили да изразят вижданията си и да бъдат чути по отношение на насилието.** В масовия случай е трудно да се докаже вина, когато има обвинение за криминално действие, тъй като децата с интелектуални затруднения се приемат за ненадеждни свидетели (не се вярва на такова дете).

Предубежденията на експертите по отношение на децата с интелектуални затруднения, както и реалните дефицити на тази група увреждания (комуникация,

разбиране, дееспособност и представителство, концентрация) създават проблеми, когато трябва да се предприемат мерки от страна на системите за превенция и защита. Така например, съдебните процедури не предвиждат създаването на специална среда: *"Насилникът беше пуснат на свобода..., защото С.не можа да намери точните думи, за да опише какво му беше сторил той"*. Освен това свидетелските показания на едно дете не се третират достатъчно сериозно: *"Екипът смята, че Н. си измисля"*,когато тя описва насилието⁹.

Независимо от всичко обаче,както е установено във Франция, все повече случаи на насилие показват по-добра оценка¹⁰. Докладите, представени пред Комитета на ООН, отчитат ръст на сигналите за насилие, което не трябва да се разглежда като индикатор за влошаване на положението. **Липсата на обучен персонал и незадоволително ниво на сътрудничество между експертите** са дефицити, които френският доклад откроява.

Казус от Великобритания: М.е настанен в социално заведение

"Преди две години синът ни М. се премести в специализирано училище-интернат. Процесът на планиране и търсене на най-подходящото за него заведение ни отне почти две години, тъй като уврежданията му са много сериозни.Адаптацията към новото училище се оказа труден за М. процес, но след началния етап на „наместване“ в средата, поне доколкото ни се струваше на нас, нещата потръгнаха добре. И все пак, при положение, че той не използва никаква специална система за говор и комуникация, човек никога не може да бъде сигурен. Училището се намира на 250 мили от дома ни и след като се беше устроил на новото място, установихме, че социалният работник престана да го посещава и да общува с нас. Поканиха ни на една среща в училището, но изненадващо, никой от общинската управа (местната власт плаща за това училище) не присъстваше на нея.

⁹DE KEUNYNCK-LEFER M.-C., *Le handicap et la justice : une rencontre difficile. La confrontation avec la justice des adolescents déficients victimes d'abussexuels* (mémoire de maîtrise)

¹⁰Национален доклад, Франция, с. 6.

Представете си как се почувствахме, когато две години по-късно в едно прекрасна сутрин бяхме посетени от социален работник, който идваше да ни каже, че получили в службата информация и доказателства за систематично упражнявано сексуално насилие в училището на М. Социалният работник ни събщи, че трябва да решим дали оставяме М. в училището или си го вземаме в къщи. Бяхме сериозно шокирани от факта, че социалният работник не демонстрира притеснение от въпроса дали М. е бил насилван или не.

Училището не отговори на нито един от нашите въпроси и ни препратиха към техните адвокати, които не ни бяха от особена полза.

В крайна сметка прибрахме М. вкъщи и търсенето на ново, подходящо за него училище, започна отначало. И до днес не знаем дали синът ни е бил обект на насилие в училище, което е страшно мъчително за един родител. Не знаем и как е въздействала тази ситуация върху М., не можем да намерим някой, който да помогне на М. и на нас.

Г. НАСИЛИЕ В СОЦИАЛНИТЕ ДОМОВЕ

Националните доклади определят насилието в социалните домове като особено тревожна сфера за анализ. Например, големият брой хора с увреждания, настанени в социални домове, сякаш води до по-голям брой случаи на насилие¹¹. Във Франция, според проучване от 2002 година, проведено върху представителна извадка, се оказва, че 38 процента от случаите на насилие в социални институции са върху деца и младежи с интелектуални затруднения. Значителна част от това насилие – 70 процента – е по същество сексуално. 60 процента от предполагаемите извършители на

¹¹See <http://www.humo.be/tws/humo-files/20063/pedofilie-in-de-kerk.html>.

насилието са обитатели на съответното заведение¹². Наличието на насилнически нагласи често се установяват от родителите. Нещо повече, словесното насилие си остава далеч по-често срещано и, за съжаление, толерирано явление, докато психологическият/емоционалният тормоз често дори не се разпознава като насилие. Някои родители са откровено критични към маргинализирането на определени групи деца, други обаче предпочитат да си замълчат от страх да не загубят мястото на детето си в институцията.

Най-сериозно и систематично проучване на насилието в институциите прави Българският хелзинкски комитет (БХК), разкривайки *"238 смъртни случая в резултат на занемаряване, насилие, тормоз и лоши жизнени условия в институциите"* в периода между 2000 и 2010. Разследването е осъществено в партньорство с Главна прокуратура на Република България. Документалният филм *"Изоставените деца на България"*, показан по BBC през 2007, насочи общественото внимание към недъзите на институционалната грижа, но въпросите, свързани с подкрепа за живот в общността, си останаха извън политическите мерки¹³.

Правителството в Латвия пък въвежда стратегия за превенция на насилието върху деца, което се случва едва след като *"Спасете децата – Латвия"* (*"Glābietbērnus"*) разпространява информация за шокиращи случаи на сексуален тормоз, физическо и психологическо насилие над деца с интелектуални затруднения в специализирани училища-интернати и центрове за социални услуги в периода 1999-2001¹⁴.

И все пак има напредък. В Ирландия например резидентните услуги за деца с увреждания са предмет на независим контрол и унифицирани стандарти. Администрацията за информация и качество в здравеопазването разработва проект за

¹²*Maltraitance envers les personnes handicapées : briser la loi du silence (tome 2, auditions), Rapport de la commission d'enquête sur la maltraitance envers les personnes handicapées accueillies en établissements et services sociaux et médicosociaux et les moyens de la prévenir, 2002.*

¹³Национален доклад, България, с. 6.

¹⁴Национален доклад, Латвия, с. 5.

Национални стандарти за качество на инспектирани и/или регистрирани услуги за деца и младежи¹⁵, които стандарти се очаква да влязат в сила от началото на 2011. Те са насочени към услуги за деца с увреждания, както и за всички други деца, настанени в държавни заведения, които не попадат в обсега на действащото законодателство, като например децата в приемни семейства.

Д. ПОДИГРАВКИТЕ – СПЕЦИФИЧНА ФОРМА НА ТОРМОЗ

Друга сфера, на която националните експерти обърнаха внимание, са **подигравките в училище**. Именно те са повод за притеснение на всички родители на деца с интелектуални затруднения, които стават жертви на дискриминация в училище от страна както на децата без увреждания, така и от страна на други хора.

Комитетът на ООН по правата на детето извежда подигравките в училище като сериозен проблем и изразява особена тревога относно подигравките, насочени към децата с увреждания: *“Подигравките в училище са специфична форма за тормоз на децата и твърде често са насочени към децата с увреждания.”*¹⁶

Повечето експерти констатираха, че това явление се подценява и липсват адекватни програми за превенция.

В Ирландия, например, няма законодателство, свързано с подигравките в училище. Независимо от това програмата „Пази се!“ (“StaySafe”) обучава децата как да разпознават евентуални опасности и да споделят с възрастните, когато възникне такава ситуация. Тя не е задължителна, но въпреки това около 85 процента от общообразователните училища са се включили в нея. Няма данни за специалните училища и участието на деца с увреждания от специалните класове на масовите

¹⁵Национален доклад, Ирландия, с. 4.

¹⁶Комитет по правата на детето, Общ коментар н°9, 2006, CRC/C/GC/9, пар. 43 достъпен на <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/407/02/PDF/G0740702.pdf?OpenElement>

училища. Електронната страница „Пази се!“¹⁷ има специален раздел „Умения за лична безопасност на децата с обучителни затруднения“, разработена да подпомогне обучението на деца с увреждания, насочено към тяхната лична безопасност. Макар и насочена към децата на възраст между 6 и 13 години, програмата може да се използва и за по-големи деца с увреждания.

От представените примери става ясно, че повечето общообразователни училища, специални училища и обслужващи звена не предлагат обучение на деца с интелектуални затруднения за разпознаване на риска от насилие. Няма данни и за евентуално информиране на родителите как да разпознават упражнено върху децата им насилие. Много семейства са притеснени, че в ежедневието децата им се натъкват на много повече насилие. Те се страхуват, например, че децата им могат да бъдат излъгани или подведени, докато пазаруват, докато се забавляват или докато извършват други дейности за социализация. По един парадоксален начин това предизвиква прекомерна защита от страна на родителите, което от своя страна намалява възможностите за постигане на по-голяма независимост в живота¹⁸. Повечето случаи на подигравки, споделени от родителите и/или от самите деца, възникват в училище.

ПОДКРЕПА ЗА СЕМЕЙСТВОТА И ЗА ЖИВОТ В ОБЩНОСТТА

Член 9

1. Държавите–страни по Конвенцията осигуряват детето да не бъде разделяно от родителите си против тяхната воля, освен когато компетентните власти решат в съответствие с приложимите закони и процедури и при

¹⁷Вж: http://www.staysafe.ie/parent_sen.htm#The_Stay_Safe_Programme_for_children_with_special_needs
(Национален доклад, Ирландия)

¹⁸Country Report, Spain, page 11.

възможност за съдебен преглед, че такова разделяне е необходимо за висшите интереси на детето.

Член 18

2. (...), държавите–страни по нея оказват подходяща помощ на родителите и законните настойници при осъществяване на тяхната отговорност по отглеждане на децата и осигуряват създаването на институции, служби и услуги в областта на грижите за децата.

3. Държавите–страни по Конвенцията предприемат всички подходящи мерки, за да осигурят на децата на работещи родители правото да се възползват от услугите за деца и детските заведения, които се полагат за тяхното отглеждане.

Член 20

1. Дете, което е лишено временно или постоянно от неговата семейна среда или на което с оглед на неговите висши интереси не може да бъде разрешено да остане в тази среда, има право на специална закрила и помощ, оказвана от държавата.

2. Държавите–страни по Конвенцията, в съответствие със своето национално законодателство, осигуряват алтернативни грижи за това дете.

А. УСЛУГИ В ПОДКРЕПА НА СЕМЕЙСТВАТА НА ДЕЦА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ЗАТРУДНЕНИЯ

Всички национални експерти констатираат, че във всички страни, включени в проекта, има достъп до различни видове услуги (консултиране, психологическа, педагогическа и/или образователна подкрепа, рехабилитация, дейности за отдих), предлагани от неправителствени организации или от държавата. При все това обаче те посочват различни проблеми, свързани с **достъпа на семействата до услуги**, както и с **неравномерното и небалансирано географско разпределение** на предлаганите услуги. Такъв е случаят в Австрия или Испания, където регионалните правителства имат висока степен на автономност, макар че и в останалите държави с централизирана система на властта се наблюдават тревожни разлики между различните общини и местни общности, между градските и селските райони. Местоживеенето е фактор за достъп до подкрепа за семействата, тъй като липсва универсален достъп до услуги, както и балансирана мрежа от доставчици.

Повечето национални доклади отчитат липса на достъп до **краткосрочна грижа**, особено когато става въпрос за деца с множество и тежки увреждания. Пълната липса или сериозният дефицит в предлагането на краткосрочна грижа превръщат тази практика в ненадежден и несигурен ресурс за семействата; правят трудно планирането на семейния живот, разчитайки на достъпа до краткосрочна грижа. Проучване на Менсар във Великобритания показва, че 7 от 10 семейства са на ръба на разпад поради невъзможността за кратко откъсване от ежедневните грижи¹⁹. Освен това краткосрочната грижа често е проблематична: в Ирландия, например, съчетаването на краткосрочна грижа за деца и възрастни на едно място буди сериозни притеснения. Развитието през последните години показаха също така, че при намаляване на държавното финансиране за услуги, то винаги започва от краткосрочната грижа. Такива факти са установени, примерно, в Чехия и

¹⁹Разпад 2003, Менсар и семействата се нуждаят от почивка, 2006, Менсар.

Ирландия. Помощта от роднини – братя, сестри, баби и дядовци – на доброволни начала си остава единствената „краткосрочна грижа“, до която имат достъп семействата на деца с интелектуални затруднения в Гърция, отбелязва гръцкият национален експерт.²⁰

Личната помощ – нейното **наличие и достъпност** – е една от най-често срещаните теми, които се поставят в повечето национални доклади. Примерно в Австрия и Финландия децата и младежите нямат достъп до лична помощ, тъй като решението се взема от местните власти. В Кипър пък помощите за хора с увреждания включват сума, която е предназначена за наемане – при пълна или частична заетост – на човек, който да полага грижи за детето с увреждане. Но дори в традиционните социални държави, като Финландия, средствата са далеч под необходимите, поради което в масовия случай майките си остават в къщи, за да се грижат за детето си. Наскоро в Испания е открит достъп до асистентски услуги за хора с интелектуални затруднения, което е регламентирано в Наредба 39/2006 за стимулиране на личната автономност и полагане на грижи за лица в състояние на зависимост. Към момента обаче той се прилага по много ограничителен начин – достъп до услуги по него имат само хора с „много високо ниво на зависимост“ (максимално високо ниво на увреждане по оценка).

Много национални експерти, като например финландският, извеждат на преден план **семействата с един родител**, където раздялата/разводът се дължат именно на факта, че детето е с увреждане, а ресурсите за подкрепа и решаване на психологическите и финансови проблеми на семейството са крайно недостатъчни.

Почти във всички европейски страни семействата се оплакват от **липса на информация**. Родителските асоциации (групите за самопомощ) почти единодушно се

²⁰Национален доклад, Гърция, с. 10.

определят от семействата като най-надежден източник на информация: явно това е мястото, където родителите намират най-адекватната и полезна за тях информация благодарение на онези, които са склонни да споделят опит. Родителите се притесняват за бъдещето на децата си и са силно разтревожени от липсата на структури за полу-автономно/защитено живеене в общността *“така че той да съществува и без нас...”*²¹. Така родителските асоциации и групите за самопомощ играят съществена роля в живота на семействата с деца с интелектуални затруднения.

Липсата на механизъм за мониторинг на качеството на съществуващите услуги за семейства и деца с интелектуални затруднения е също често срещана констатация. Става ясно, че в Австрия се полагат изключително малко усилия за подобряване качеството на услугите и намаляване на дефицита в тяхното предлагане, тъй като няма система за мониторинг. В страни като Португалия, например, където има сериозен политически и идеологически ангажимент към семейството като социална единица, съществуват политики за подкрепа, но пък липсват индикатори за успех или система за мониторинг.

Финансовата подкрепа, която се оказва на семействата и на хора с увреждания за живот в общността, в това число и за образователни цели, играе ключова роля за **предотвратяване на институционализацията на деца с интелектуални затруднения**. Националните експерти са обърнали сериозно внимание на усилията, които държавите полагат за подкрепа на семействата и ограничаване на настаняването в социални заведения. Във Франция, например, в периода между 2001 и 2006 година се наблюдава леко спад в капацитета на специализираните социални домове за деца, тъй като се постига значителен ръст (с 48 процента) при образователните услуги в общността и здравеопазването (*Services d'Education Spéciale et de Soins à Domicile – SESSAD*) – един отчетлив знак за

²¹Национален доклад, Гърция, с. 10.

ангажимент на държавата към услугите в общността. Една трета от услугите по SESSAD са насочени към деца с интелектуални затруднения.

Б. Политики за живот в общността и деинституционализация

В много европейски страни осигуряването на живот в общността и провеждането на политики за деинституционализация си остават най-голямото предизвикателство, макар и в повечето държави децата с интелектуални затруднения да се отглеждат в семейства (например в Кипър или в Ирландия това са 97,8% по данни от 2009 г.). Независимо от това в повечето европейски страни все още има твърде голям брой социални заведения. Експертите констатират, че в много страни **управляващите осъзнават, че институционалната грижа в детството може да доведе до институционална зависимост и в зряла възраст.**

В Австрия и до днес се поддържат институции с капацитет над 100 деца, които **не са обект на систематичен мониторинг за качество на живота**, който водят настанените в тях деца и млади хора с интелектуални затруднения²². В Унгария, по данни от преброяването през 2001 година, посочени в доклада, системата от специализирани заведения за деца дава подслон на 3405 деца, от които 2549 са деца с интелектуални затруднения²³. И макар през последните години да е осъществявана постоянна модернизация на институциите, все още средният брой обитатели на една стая си остава минимум четирима, а често и повече.

Словашкият национален доклад информира за положителни промени в посока към деинституционализация²⁴: в периода 2004–2006 всички деца, настанени в болници или училища-интернати, са били преместени в домове за деца, лишени от родителска

²²Национален доклад, Австрия, с.14.

²³Национален доклад, Унгария, с. 13.

²⁴Национален доклад, Словакия, с. 9.

грижа, Същевременно след 2008 година няма прием на деца с увреждания в социални домове; те попадат в детски заведения, където се създават интегрирани или специализирани групи или се организира приемна грижа. Заместващата болнична грижа вече не доминира над различните форми на алтернативна грижа, като например, осиновяване, приемна грижа, заместваща лична помощ или настойничество. Увеличава себроят на децата, в това число и на децата с интелектуални затруднения, които растат и се възпитават в по-естествена среда (приемни семейства), а не в големи детски заведения. Деца под 3-годишна възраст, в това число и деца с тежки увреждания, биват настанявани само и единствено при приемни семейства.

В. ПОЛИТИКИ ЗА ПРИЕМНА ГРИЖА И ОСИНОВЯВАНЕ

Един от факторите, посочен във всички национални доклади като причина за забавяне на процесите на деинституционализация, е **липсата на алтернативи за децата, лишени от родителска грижа**, и в частност **политиките за приемна грижа**. В България приемната грижа се развива от 2003 година, но процесът е бавен, а резултатите – недостатъчни. Броят на децата, настанени в приемни семейства, расте, но няма данни дали сред децата извеждани от институциите в приемна грижа има и такива с увреждания. По подобен начин и в Румъния деинституционализацията на деца с увреждания започва през 2001 година, но твърде малко е направено за стимулиране на осиновяванията при тази група деца. В Гърция макар и да има теоретичен достъп до приемна грижа, практически обаче, когато родителите не са в състояние да се грижат за детето си и то има интелектуални затруднения, то бива настанено в социално заведение. Това обикновено означава, че институционализацията продължава без преоценка до края на живота на хората,

които дори не могат да ползват правните защиты, приложими в случаите на принудително настаняване и лечение²⁵.

Подобна ситуация е констатирана и в Унгария. Възможностите за приемна грижа са крайно ограничени: *“финансово неатрактивни, приемните родители и осиновителите се насочват предимно към деца без увреждания. Унгария страда от особен дефицит в тази област, а именно родителите, които отглеждат децата си с увреждания, не получават доходи, пропорционални на родителските им отговорности. Накратко казано, съществуват анти-стимули за осиновяване на деца със специални потребности.”*

Други страни са по-напреднали в създаването на алтернативи на институционалната грижа, както отчитат националните експерти, позовавайки се на данни и политически документи. В Италия през 2002 година Националната обсерватория за деца провежда проучване и огласява данни за децата в приемни семейства извън рода на детето и в разбивка по видове увреждания: броят на децата с интелектуални затруднения е 19 от общо 369 деца; както и на децата в приемна грижа при роднини на детето: броят на децата с интелектуални затруднения е 72 от общо 162²⁶.

ОБРАЗОВАНИЕ

Член 28

1. Държавите–страни по Конвенцията признават правото на детето на образование и с оглед на осъществяването

²⁵Национален доклад, Гърция, с. 9.

²⁶ ANFAA [Национална асоциация на приемните семейства и осиновителите] данните са достъпни на <http://www.didaweb.net/fuoriregistro/documenti/anfaa.doc>

на това право във все по-голяма степен и при еднакви възможности пред всички деца те по-специално трябва:

а) да направят началното образование задължително и безплатно за всички;

б) да насърчават развитието на различни форми на средно образование, включително общо и професионално образование, като ги направят достъпни и на разположение за всяко дете (...);

в) да направят висшето образование достъпно за всички на основата на способностите и с всички подходящи средства;

г) да направят образователната информация и тази за професионално обучение и ориентация налична и достъпна за всички деца;

А. ПРАВО НА ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ

Във всички европейски страни децата имат право на образование, гарантирано със закон. Освен това националните експерти подчертават, че в повечето европейски държави **има закони и политики, които отчетливо стимулират и осигуряват – до известна степен – ресурси за приобщаващо образование.**

Б. ДОСТЪП ДО ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ

Националните експерти констатират, че практиките на приобщаващо образование са далеч от онова, което би било задоволително. Изглежда сякаш повечето страни са положили някакви усилия за отваряне на общообразователната система и превръщането ѝ в приобщаваща, но почти никъде не е постигнато адекватно ниво на

подкрепа, което да направи приобщаващото образование достъпно за всички деца в държавата²⁷.

Възможности за приобщаващо предучилищно образование съществуват в почти всички анализирани страни. Данните в националните доклади на експертите от повечето държави показват, че приобщаването е далеч по-разпространено като практики в детските градини. Фактът, че предучилищното образование не е задължително в повечето европейски страни, обаче не създава задължение за държавата да осигури на всяко дете място в интегрирана детска градина, както констатира експертът от Австрия. Освен това, във Великобритания например, родителите на деца с интелектуални затруднения, които имат и сериозни здравословни проблеми, се оплакват от липсата на реален избор по отношение на предучилищното образование на техните малчугани.

Данните, използвани от националните експерти, показват, че се наблюдава все по-отчетлива тенденция на приобщаване на деца с увреждания в **началното образование**. Там, където има налични данни за децата с интелектуални затруднения, те са далеч по-малко оптимистични, а понякога дори разкриват **липса на достъп до каквото и да било образование**.

Внимание изисква фактът, че данните на национално ниво са твърде хетерогенни. И ако във всички държави има статистика за записаните в училище деца по възрастови групи, то никъде няма налична информация за записаните ученици с увреждания, още по-малко пък за онези с интелектуални затруднения.

²⁷Inclusion Europe, Преглед на приобщаващото образование в Европа, Брюксел, 2009, с. 8.

За някои държави, като например Великобритания, Литва и Испания е констатирано, че повечето деца с интелектуални затруднения посещават масово начално училище, но онези с множествени увреждания или здравословни проблеми биват насочвани към специализирани училища. В Австрия пък политиките за приобщаващо образование се прилагат по много различен начин: някои провинции са отrekli изцяло специализираното обучение в отделни училища, другаде практиките на приобщаване едва сега се проучват. В Холандия обаче повечето ученици със специални образователни потребности учат в специализирани училища, както в Белгия за болшинството деца с интелектуални затруднения има специални начални училища. Нещо повече, има деца, които изобщо не ходят на училище, а посещават дневни центрове – те се определят като деца с множествени увреждания.

Данните и информацията, събрани в настоящето проучване, не дават възможност да се очертае хомогенна картина на положението в Европа. Повечето експерти говорят за **постижения в приобщаващото образование на отделни деца, но не и за системна промяна в образованието**. Оказва се, че повечето държави са положили някакви усилия за превръщане на общообразователната система в приобщаваща. Резултатът обаче се свежда до това, че една много малка част от децата с интелектуални затруднения е включена в общата образователна система и получава нужната подкрепа.

И ако напредъкът в системата на началното образование е вече факт, то **достъпът до професионално образование и обучение си остава изключително ограничен. Липсата на възможности за децата с интелектуални затруднения е повече от очевидна**. В Кипър, например, експертите констатирали липса на възможности за избор между различни професии, както и за натрупване на професионален опит в съответствие с интересите на младите хора с увреждания. Аналогично във Франция професионалното образование и обучение на млади хора с интелектуални затруднения е до голяма степен неадекватно по отношение на качеството и

разнообразието от опции. Традиционните образователни структури на Финландия в сферата на професионалното образование рядко прилагат принципа на приобщаване. Професионалното обучение на младите хора с интелектуални затруднения се осъществява от специализирани професионални колежи за хора със специални образователни потребности. Предлаганите ежегодно бройки са крайно недостатъчни, за да посрещнат търсенето, а освен това и географското разпределение на онези учебни заведения, които предлагат обучение и на деца с интелектуални затруднения, е крайно неравномерно.

В. ПОДКРЕПА ЗА СЕМЕЙСТВАТА ПРИ ДОСТЪП ДО ПРИОБЩАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ

Почти всички национални доклади показват, че – законодателно и нормативно – родителите имат право на избор между специализирано и приобщаващо образование за своите деца. Независимо от това обаче болшинството от тях **описват реализацията на това „право на избор“ като една дълга и трудна битка**. Семействата рядко получават информация за необходимата им подкрепа, когато решат да запишат детето си в общообразователно училище.

В Ирландия, например, съществена част от Закона за образование на хората със специални образователни потребности от 2004 година е създаването на така наречения Национален съвет за специално образование (НССО), който има за цел да планира и координира образователните ресурси за деца с увреждания²⁸. НССО наема координатори на специалните образователни потребности, които осъществяват връзка с родителите по места и представляват своеобразни информационни центрове по отношение на възможната подкрепа за тях, ако децата им посещават масово училище. Така възниква сериозен конфликт на интереси, тъй като източникът на информация за възможна образователна подкрепа е същият човек, който решава какви ресурси да бъдат насочени към всяко отделно дете. Предвид ролята на координаторите в

²⁸Национален доклад, Ирландия, с. 6.

разпределението на ресурсите, родителите споделят загриженост за способността на първите да предоставят обективна информация. Липсата на обективен процес за обжалване на тези решения е друг повод за тревога²⁹.

По подобен начин в Чехия и Словакия родителите имат право да избират между масово училище, специален клас в масовото училище или специално училище. Това става в сътрудничество с центровете за специално образование, където се прави образователната оценка на децата и се формулират препоръки, напълно задължителни в случай, че детето се записва в училище. Независимо от това решението дали едно дете с интелектуални затруднения да бъде записано в масово училище или не е прерогатив на директора, който оценява „*условията и капацитета на училището*“ и съответно се произнася. При отказ дадено дете да бъде прието в училище родителите задължително получават и мотивите за такова решение, но практически не разполагат с възможности да го обжалват. Словашкият доклад пояснява, че центровете за специално образование работят в тясно сътрудничество със специалните училища, което прави още по-основателна тревогата на родителите от липсата на възможност за обжалване на решенията, ако не са съгласни с препоръките за тяхното дете.

И накрая, децата със тежки интелектуални затруднения в Гърция³⁰, които посещават специални училища, рядко получават възможност за включване в обща среда. Интервюираните родители определят специалните училища не като „образователни или професионални средища“, а като места за „престой на децата“. Затова много деца получават образователна подкрепа чрез частни уроци, за които родителите плащат от семейния бюджет.

²⁹ Пак там

³⁰ Гръцкото законодателство съдържа разпоредби, които изключват децата с тежки интелектуални затруднения от масовите училища и стимулират отделянето им в специални училища, домове за социални грижи или специални места за професионално обучение, които получават субсидии от министерството на здравеопазването и не са част от образователната система на страната. Национален доклад, Гърция, с. 8.

В някои от националните доклади се констатира ограничен достъп до образование в селските райони. В Латвия, например, на родителите от селските райони се налага да пътуват на дълги разстояния, за да водят децата си на училище, което често възпира онези с по-ниски доходи да осигурят подходящо образование за своите деца. Тези деца често са принудени да живеят далеч от семействата си, за да се образуват. Освен това много деца биват регистрирани за „домашно обучение“ – децата с тежки увреждания и/или онези от селските райони. Тези деца не получават адекватно образование, ако изобщо биват обучавани!

Г. РЕСУРСИ ЗА ПОДКРЕПА НА КАЧЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ

Успешните казуси в това отношение са по-скоро изолирани, отколкото системни и най-често са резултат от упоритост на някой учител или решителност на директора на училището да направи мястото колкото се може по-приобщаващо въпреки липсата на ресурси или подкрепа на образователната система.

Във всички национални доклади е констатирано, че през по-голямата част от времето **децата с увреждания в масовите училища биват обучавани от ресурсен персонал, а не от квалифицирани учители.** Основната причина за това е липсата на **специализирано обучение за редовните учители,** на които сякаш „изневиделица“ се налага да работят с много ученици в клас и не могат да полагат усилия за индивидуална подкрепа, когато това се налага, както и **липсата на финансови възможности за привличане на друг тип професионалисти в училищата** (Португалия).

Ролята на асистентите за специални образователни потребности в Ирландия създава проблеми поради липсата на образователни задължения в длъжностната им характеристика. Подкрепата за образователното развитие на детето не попада във

функциите на училищния асистент; ролята на тази част от училищния персонал се е развила по такъв начин, че родителите вече разпознават асистентите като основен фактор за обучението на децата им, и когато отделни асистенти поемат образователни функции, това според родителите облагодетелства развитието на техните деца. Много родители твърдят, че детето им не би могло да продължи образованието си в масово училище без подкрепата на училищния асистент за специални образователни потребности.

Във Франция често става така, че на децата се отказва прием, ако в училището няма асистенти на деца със специални потребности. През януари 2010 година, според UNAPEI, е имало 4213 деца в списък на чакащи за асистенти, за да бъдат записани в училище. В същото време обаче асистентите на деца със специални образователни потребности не са адекватно обучени, а договорите им са твърде неясни и предизвикват голямо тежест. Специализираните услуги, които се предлагат в система, паралелна на образователната, не са в състояние да подкрепят в задоволителна степен децата с увреждания в общообразователното училище.

И накрая, в Италия, където специалните училища бяха закрити през 1977 година, е констатирано, че децата с увреждания обикновено са отделени от връстниците си в други пространства, където се занимават индивидуално с тях, т.е. *„пресъздават се специалните класове“*.

Най-често срещаната констатация на всички национални експерти е, че наличните ресурси се насочват към специализираните училища, а не към подкрепа на включването в масови учебни заведения. Такъв е случаят в България, където стандартът за ученик в специално училище е три пъти по-висок от този в масовото училище³¹.

³¹При изпълнение на индивидуален образователен план стандартът за дете с увреждане в общообразователно училище е 2.475 лв., докато този за дете с увреждане в специално училище варира между 3.353 лв. и 6.116 лв.

В Австрия е направено проучване в рамките на проект „Качество в специалното образование“³², който разкрива проблеми в средните масови училища, свързани с качеството на обучение. Докладът от това проучване показва, че в самите училища се наблюдава липса на професионално компетентни кадри, **лоши условия на работа, съмнително управление на ресурсите** (частично използване на ресурсите за интеграция) **инеприятни условия за работа в клас в общите средни училища** (интегрираните класове се използват за събиране на учениците с нисък успех).

Процесът на приобщаващо образование за учениците с интелектуални затруднения в Испания се натъква на **сериозни проблеми и бариери, което е особено осезателно в сферата на средното образование**³³. Испанският доклад заключава, че трудностите и предизвикателствата, наблюдавани в общообразователните средни училища, не са резултат от предразсъдъци или негативни нагласи, а по-скоро от **липса на ресурси и различен тип „подкрепа“**, като например продължаващо обучение и психопедагогическа подкрепа за учителите, асистенти за деца със специални образователни потребности или лични помощници, които да помагат на децата да живеят по-самостоятелно, по-добра координация между различните профил експерти, между образователните и социалните служби и пр.

И накрая, последните политически решения, вземани в отговор на **финансовата криза, оказват влияние върху усилията за въвеждане на приобщаващо образование**. Доказателства за това са изведени в Ирландия и Латвия. Ирландският *Закон за образование на хората със специални образователни потребности* от 2004 година (*EPSEN*) предвижда образованието на децата с увреждания да се осъществява в

³²Specht, W., Pirchenegger L. G., Seel A. et al. (2006):Qualität in der Sonderpädagogik. EinForschungs- und Entwicklungsprojekt.Forschungsansatz, Ergebnisse, Schlussfolgerungen. Graz. Bifie-Report.

³³Червена книга на образованието, изготвена от „Форум за независим живот“

<http://www.forovidaindependiente.org/node/225>

приобщаваща среда, както и че хората с увреждания имат право на същото образование, каквото получават техните връстници. Цялостното приложение на този закон беше отложено за октомври 2008 година по финансови причини³⁴. Основните разпоредби на закона (със сигурност частта относно индивидуалните образователни планове) обаче не намират приложение. И докато данните и коментарите на различни ведомства, отразени в официалния доклад на Латвия до Комитета на ООН по правата на детето от 2005 година, показват увеличен брой на децата със специални образователни потребности в общообразователните училища³⁵, финансово-икономическата криза се е отразила негативно върху тази тенденция. В периода 2008-2009 г. се наблюдава рязък спад в броя на училищата, учениците и учителите³⁶.

Д. ОБРАЗОВАТЕЛНИ ОПЦИИ ЗА ДЕЦАТА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ЗАТРУДНЕНИЯ

Тревожното състояние на системите за образование на деца със специални образователни потребности се споменава в няколко национални доклада от настоящето проучване. Липсата на състоятелност и последователност води и до **нарушени образователни пътеки за децата с интелектуални затруднения**. Недостатъчната подкрепа и липсата на ресурси предизвиква постоянно движение на децата между специализираните и общообразователните училища. По подобен начин ограниченият достъп до средно образование в масовите училища, както и отсъствието на подкрепа в преходния период са основни фактори за нарушеното образователно темпо при децата с интелектуални затруднения в сравнение с връстниците им без увреждания.

В Австрия, например, нарушеният образователен процес се описва по следния начин: *"формално погледнато, родителите имат право да изберат дали детето им да*

³⁴Национален доклад, Ирландия, с. 6.

³⁵ Вж. официален правителствен доклад на Латвия от 2005 г. за изпълнението на Конвенцията: <http://www.lm.gov.lv/text/1318>

³⁶Интервюта с латвийски правителствени ведомства: министерство на социалното благоденствие, министерство на здравеопазването, Център за образователно съдържание, Централна статистическа служба.

бъде записано в общообразователно или в специализирано училище. Интегрирано обучение обаче се предлага в основното училище, в общото средно училище и, по-рядко, във висшите училища, но само до 8 години. Няма законови разпоредби, които да регламентират продължаващото приобщаващо образование на децата с интелектуални затруднения в средните училища (след 9-ти клас). В резултат на това децата с интелектуални затруднения следва да бъдат преместени в специално средно училище, ако искат да продължат образованието си. Така може да се каже, че децата с интелектуални затруднения нямат никакъв достъп до средно образование в масово училище“.³⁷

По подобен начин семейни казуси от Литва показват, че на децата с интелектуални затруднения не се отказва прием в масови училища, но често родителите са принудени да преместят детето си в специално училище поради липса на толерантност от страна на децата без увреждания, техните родители или поради некомпетентност на учителите, които не са в състояние да посрещнат образователните потребности на децата с увреждания.

Преходът от основно към средно образование е също проблематичен. Във Франция 55 процента от децата с интелектуални затруднения отпадат от училище точно в прехода между основното и средното училище (в сравнение със 17-те процента при децата без увреждания)³⁸. Основната слабост на системата в Кипър е липсата на координация и съвместни действия между институциите на основното и средното образование. В Ирландия също няма автоматичен пренос на ресурсите при преминаване на децата от основното към средното училище. В много житейски случаи се наблюдава съществена празнина в момента, когато детето завършва основното си образование и се натъква на сериозни трудности в прехода към по-горна образователна степен.

³⁷Национален доклад, Австрия, с. 9.

³⁸Troisième et quatrième rapports périodiques de la France au Comité des Droits de l'Enfant, 11 September 2007 <http://www.unicef.fr/userfiles/3%20et%204%20emes%20rapports%20periodiques%20de%20la%20France.pdf>

В Гърция родителите дори нямат възможност да избират между общообразователно и специално училище. Някои деца посещават масови начални училища, но това е с цената на огромни усилия от страна на техните родители, а формално децата биват насочвани към специални средни училища поради липсата на законово регламентирана индивидуална подкрепа и интегрирани класове в масовите средни училища³⁹.

Според британския експерт *"преходът, и особено този след завършване на средното образование, е основен проблем за родителите на деца с интелектуални затруднения. Училищата не демонстрират добро планиране преди младите хора да завършат образованието си. Резултат на това са младите хора, които нямат достъп до заетост, обучение или по-нататъшно образование, така че да заемат мястото си като равностойни членове на общността."*⁴⁰

И докато в Испания има реален ангажимент на държавата за стимулиране на приобщаващото образование, то в същото време много семейства на деца с интелектуални затруднения изразяват истинско разочарование и нарастваща тревога за бъдещето⁴¹: *"Един от сериозните проблеми се заключава в това, че съществуват две паралелни мрежи от „масови“ и „специални“ училища, които са свързани помежду си като скачени съдове. Колкото по-бавен е процесът на усъвършенстване и подкрепа за децата с интелектуални затруднения в общообразователните училища, заедно с всички останали деца, толкова по-незадоволително е качеството на обучение на семействата и на самите ученици; толкова по-ниско е качеството на техните социални контакти и човешки взаимоотношения. В този смисъл специалните училища*

³⁹Национален доклад, Гърция, с. 8.

⁴⁰ENABLE, Отговор на Заключениеите наблюдения по Конвенцията на ООН за правата на детето, 2009.

⁴¹Национален доклад, Испания, с. 12.

задоволяват тези потребности, но в краткосрочен план, и премахват натиска върху общообразователните училища. По същата причина масовите училища не бързат с адаптирането си за прием и на деца с интелектуални затруднения. Така **училищният живот на много деца с интелектуални затруднения се характеризира с постоянно прекъсване на образователната кариера, предизвикано от смяна на училища и свързаните с това негативни последици върху личностното и социално израстване на децата.**"

ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Член 23

(...)

2. Държавите–страни по Конвенцията признават **правото на всяко дете с увреждания на специални грижи** и насърчават и осигуряват според наличните ресурси оказването на помощ на такова дете и на поелите грижата за него, за която помощ са направени постъпки и която помощ **отговаря на състоянието на детето и на положението на родителите или другите лица, грижещи се за детето.**

Член 24

1. Държавите–страни по Конвенцията признават правото на детето да се ползва от **най-високия достижим стандарт на здравословно състояние** и от здравните услуги за лечение на заболяванията и за възстановяване на неговото здраве. Държавите–страни по Конвенцията се

стремят да осигурят **никое дете да не бъде лишено от правото си на достъп до такива здравни услуги.**(...)

А. Достъп до здравеопазване за децата с интелектуални затруднения

Националното законодателство на всички анализирани в настоящия доклад държави гарантира пълен достъп до здравеопазване и здравни услуги и забранява дискриминацията по признак увреждане. Националните експерти констатират, че децата с интелектуални затруднения принципно имат същия достъп до здравеопазване, както и останалите деца, могат да се възползват от политиките за здравна превенция (ваксини и профилактични прегледи), както и да ползват всички здравни услуги, включени в пакета, заплащан от здравноосигурителната система. Децата с интелектуални затруднения имат право и на допълнителни социални придобивки, предоставяни от системата за социално подпомагане. Доклад на UNICEF за децата с увреждания в период на преход потвърждава, че профилактичните прегледи са безплатни и широко достъпни в региона⁴².

Независимо от всичко здравеопазването е сфера, която се характеризира със сериозни дисбаланси в европейските страни. Държави като Австрия и Франция предлагат сериозни мерки в сферата на здравеопазването и за децата с интелектуални затруднения. От друга страна в държави като България се смята, че включването на всички деца – без изключение – в здравноосигурителната система е само по себе си постижение.

⁴²UNICEF, *Децата и уврежданията в период на преход в Централни и Източна Европа, в страните от ОНД и в Прибалтийските републики*, Innocenti Insight, 2005, с. 35.

Макар и във всички страни да има безплатно здравеопазване, достъпът до здравни услуги си остава неравен. Когато пакетът от безплатни здравни услуги е на ниска цена, то грижата за здравето на децата с интелектуални затруднения е за сметка на родителите. Така разходите за здравеопазване при децата с интелектуални затруднения създава риск от изпадане в бедност на техните семейства. Освен това, националните експерти са констатирани случаи на дискриминация по признак в увреждане. В Литва, например, поради ограничено финансиране на здравните услуги децата без увреждания получават по-добра грижа от тези с интелектуални затруднения, които често биват неправилно лекувани. В Румъния пък бащата на дете със синдром на Даун, сериозни интелектуални затруднения и сърдечно заболяване заявява, че „при болнично лечение, заради високите разходи, свързани с това лечение, лекарите го счетоха за „загубена кауза“ и синът му не получи пълноценна терапия“. Националният експерт от България заключава, че достъпът до здравеопазване е ограничен за всички българи, в това число и за децата с интелектуални затруднения. Това се дължи на ограничения пакет здравни услуги, заплащани от Националната здравно-осигурителна каса.

Б. ПРЕНАТАЛНА ДИАГНОСТИКА

В повечето страни има осигурен пренатален скрининг на всички жени. Единствено в Румъния има родители, които твърдят, че не са имали достъп до пренатална диагностика.

В. РАННА ДИАГНОСТИКА И ИНТЕРВЕНЦИИ

Интервюирани родители споделят преживяванията си веднага след раждането на детето им и при първите лекарски интервенции, които са много различни за различните анализирани страни. Общото в техните разкази е това, че в повечето случаи те са крайно недоволни, ако не от липсата на здравни услуги или от ниското им качество, то от дългото чакане, за да се доберат до медицинска грижа.

В Ирландия опитът на родители, които научават за увреждането на детето си веднага след раждането му, обикновено зависи от човека, с когото се свързват, и не е резултат от някаква съгласувана стратегия, която да включва консултиране или подкрепа за тях.

Докладът на Франция пред Комитета на ООН по правата на детето за 2007 година⁴³ набляга върху важността на Службата за защита на майчиното и детско здраве (Protection Maternelle et Infantile) при управлението на мерките за здравна грижа и превенция при децата до 6-годишна възраст. Службата работи в сътрудничество със социалните служби по случаи на деца до 6-годишна възраст, но бива въввлечена и в работа с жени по време на бременността им. Родителите се оплакват от липса на информация за специфичните проблеми на тяхното дете и от мрачните перспективи, които чертаят лекарите за бъдещето му. Независимо от всичко Центровете за ранна интервенция (Centres d'Action Médico-Social Précoce) предлагат ранно разпознаване и диагностициране на евентуални интелектуални затруднения на детето преди навършване на 6-годишна възраст. След поставянето на диагноза се създава мултидисциплинарен екип за рехабилитация на детето и подкрепа на родителите в самия център или в дома на семейството. Повечето родители са много доволни от такъв тип услуга.

Една от основните тревоги на родителите, споделяни с националните експерти, е нуждата от квалифициран и подкрепящ персонал, който да им съобщи диагнозата след раждането на детето: *"ако знаех, щях да се опитам да погледна на нещата като на загубена кауза"*, обобщава положението една гръцка майка⁴⁴. Друга майка, но от

⁴³ Вж. *Troisième et quatrième rapports périodiques de la France au Comité des Droits de l'Enfant*, 11 септември 2007 <http://www.unicef.fr/userfiles/3%20et%204%20emes%20rapports%20periodiques%20de%20la%20France.pdf>

⁴⁴ Национален доклад, Гърция, с. 12.

Чехия, разказва преживяванията си от 2005 година, когато се ражда дъщеря ѝ със синдром на Даун. *"При мен е имало шест пъти по-голяма вероятност да родя дете с интелектуални затруднения... Отказах изследвания по време на бременността от страх да не бъде увреден плодът. Дори и да знаех със 100-процентова сигурност, че детето има синдром на Даун, нямаше да прекъсна бременността, да го убия. Веднага след раждането разбрах – сама, без някой да ми каже – че детето е със синдром на Даун. (...) Оставиха ме сама и дълго не ми казваха нищо до следващата сутрин, когато минаваше визитация. Лекарят се спря при мен и започна да ме разпитва за неща от типа дали ми е харесала закуската... Между другото ме попита плахо дали знам, че детето ми е със синдром на Даун. Попитах го какви са прогнозите, какво да очаквам, а той ми отговори, че не е запознат в подробности с това заболяване, но вероятно детето няма да може да ходи в нормално училище и няма да е в състояние да научи каквото и да било..."* Няколко седмици по-късно, след посещение в здравно заведение, същата майка е доловила някакво очакване от околните да демонстрира чувство на вина за факта, че е родила дете с увреждане. *"Попитаха ме защо не съм прекъснала бременността. Всички лекари ме питаха дали, ако съм знаела преди раждането, съм щяла да го родя... Налагаше ми се да ги лъжа, за да не документират в картоната на детето, че майката е знаела за състоянието му и за това, че детето е със синдром на Даун"*.

Г. Психично здраве

Много от националните експерти констатират липса на услуги за психично здраве, когато става въпрос за деца. В Испания и Италия няма специализирана грижа в сектора за психично здраве, което се определя като една от основните слабости на цялата система за здравеопазване. Затова и проблемите на психичното здраве, които имат децата с интелектуални затруднения се смятат за част от тяхното увреждане, дори когато това не е вярно, но в резултат на това те не биват лекувани.

В Латвия децата с интелектуални затруднения (поведенчески проблеми) често биват настанявани в психиатрични заведения, макар и да се нуждаят от свършено друг тип лечение (психолози, психотерапевти и пр.) Персоналът в училищата-интернати, в домовете за деца, лишени от родителска грижа, или в детските социални заведения често плаши непослушните деца с настаняване в психиатрия.

Д. СТОМАТОЛОГИЧНА ГРИЖА

Един повтарящ се проблем за децата с интелектуални затруднения е грижата за зъбите, тъй като комуникацията с тях е затруднена и те не съдействат на зъболекаря по време на процедурите (например Унгария, Гърция, Австрия, Ирландия, България). Стоматологичното обслужване се споменава като специфичен проблем, тъй като ортодонтите се съгласяват да лекуват децата с интелектуални затруднения само под пълна анестезия. *"Детето ми е с церебрална парализа. Дори не можете да си представите колко е трудно да се намери зъболекар, съгласен да го лекува. Никой не иска да се заеме с него – много било трудно, казват..."* (бащата на С. от България)

Е. СПЕЦИФИЧНИ ПОТРЕБНОСТИ НА ДЕЦАТА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ЗАТРУДНЕНИЯ

Обучението на лекари за работа с деца с интелектуални затруднения обикновено се оценява от семействата като неадекватно. Това често води до недоглеждане и пропуски да се разпознае симптоматика в здравословното състояние на децата с интелектуални затруднения, както и до приписване на някакви болестни проявления на увреждането, които по този начин остават нелекувани. Липсата на информираност от страна на медицинския персонал за спецификата на уврежданията, за различните начини на взаимодействие и общуване с децата и младите хора с увреждания, както и с техните семейства, обикновено затруднява достъпа до лечение на децата с интелектуални затруднения.

Детето не е в центъра на процеса, се констатира в много от националните доклади; процесът на оценка акцентира върху клиничните нужди, а не върху потребностите от подкрепа за социално включване (Ирландия). Родителите разчитат само и единствено на помощ от страна на други родители, за да получат необходимата им информация. Информацията за съществуващи медицински грижи се предава по неформални пътища между родителите или по време на срещи, организирани от родителските организации. Във Франция и Чехия родителите, поканени за участие във фокус-групата по настоящия проект, говорят за „принуда“ и „чалъми“, за да стигнат до онези хора, които ще приемат детето им и имат успешен подход към децата. Когато говорят за информиране и взаимопомощ, родителите използват следните аналогии: *„Има два лекарски списъка: бял и черен; точно като „бяла“ и „черна“ книга.“* Родителите са напълно единодушни в твърдението си, че практически нямат никаква подкрепа за лечение на своите деца с интелектуални затруднения. Липсата на подкрепа става още по-осезаема, болезнена и трудна, като се добави фактът, че повечето лекари не проявяват никакво съчувствие към родителите.

В някои страни като Гърция, Чехия, Великобритания, Франция и Финландия, родителите говорят за липса на здравна грижа. Причина за това според тях е дефицитът на компетентните специалисти за предоставяне на специализирана грижа за деца с интелектуални затруднения, в това число и логопеди, педиатри и други професионалисти за работа с деца. Наблюдава се особена липса на подготвени специалисти за работа с хора, които множество тежки увреждания. Отчита се необходимост от комплексна здравна грижа за хора със сериозни здравословни проблеми и потребности, породени от уврежданията им⁴⁵. Майката на две деца със сериозни увреждания заявява следното: *„Нито лекарите, нито учителите са в състояние да ни помогнат, когато децата ни имат сериозни проблеми. Има експерти в областта на аутизма, на слепотата, на интелектуалните затруднения, но къде са*

⁴⁵ Национален доклад, Гърция, с. 12: отказ от страна на една болница да направи сърдечна операция на 14-годишно момче с интелектуални затруднения с обяснението, че детето има проблемно поведение.

експертите, които съчетават ученията във всички тези област и могат да изработят някаква методика? Това е проблемът!”

В разказите на родителите звучи силно неудовлетворение, недоумение и нарастващо чувство на безпомощност, когато говорят за административните тегоби, свързани със здравеопазването (Полша, Португалия, Испания, Гърция, Румъния, Чехия и Холандия). Административните процедури, наложени от системата за здравни грижи, имат изключително негативно и демотивиращо въздействие върху родителите и създава усещане за безпомощност. Лекарите и медицинският персонал, който подкрепяйки децата в тяхното ежедневие, за да се развиват и придобиват умения, ги вижда спорадично, почти повтаря констатацията на родителите.

Липсата на взаимодействие между различните здравни служби при обслужването на деца с интелектуални затруднения и друго изпитание за родителите. Това предизвиква, в Испания например, ненужно дублиране на рехабилитационни действия (примерно сесии с логопед), а често и отказ за лечение поради липса на информираност и компетентност. Именно семействата, и в частност майките, се явяват в ролята на координатори, когато се налагат различни интервенции, необходими на децата им с интелектуални затруднения⁴⁶.

Казус от Великобритания: Разказ на родители за една болница

“Когато 9-годишната ми дъщеря Д. почина, лекар от болницата ми каза: „Това е почти като да загубиш детето си.“ Какво ли беше според този човек красивата ми дъщеричка?’ Тя беше най-лъчезарното и щастливо 9-годишно дете. Д. живееше трудно, опитваше се да направи всекиго щастлив, да накара всекиго да се усмихне. Когато имаше нужда от помощ, тя беше изоставена. Наложих се един ден Д. да влезе в

⁴⁶Национален доклад, Испания, с. 14.

болница със зъбна инфекция. Три седмици по-късно почина. През тези три седмици в болницата нямаше план за спасяването ѝ. За нас тези три седмици бяха изпълнение с непрекъснати совалки: ту я приемаха, ту я изписваха от болницата. През цялото време Д. не беше лекувана като болен човек, още по-малко като човек, чийто живот е под заплаха. Това беше ужасно! Казаха ни да не се тревожим. След смъртта на Д. разбрахме, че всички са били наясно със смъртната заплаха за живота ѝ. Те дори не направиха опит да я спасят, просто документираха нейното отпадане. Това не беше нещастен случай, не беше и случай, в който лекарите да не разбират колко тежко болна беше Д. Признаха си, че „не са преценили правилно качеството на нейния живот“.

ПОПУЛЯРИЗИРАНА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА, НАСЪРЧАВАНЕ НА УЧАСТИЕТО И БОРБА С ДИСКРИМИНАЦИЯТА

Член 2

1. Държавите–страни по тази Конвенция ще зачитат и осигуряват правата, предвидени в тази Конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция без каквато и да е дискриминация, независимо от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, национален, етнически или социален произход, имуществено състояние, увреждане, рождение или друг статут на детето, на неговите или нейните родители или законни настойници.

Член 12

1. Държавите–страни ще осигурят на детето, което може да формира своите възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до

детето, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.

2. За тази цел на детето трябва по-специално да бъде предоставена възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган, по начин, съответстващ на процедурните правила на националното право.

А. БОРБА С ДИСКРИМИНАЦИЯТА

Общите разпоредби за недискриминация обикновено се съдържат в конституциите на всяка страна или в нарочни антидискриминационни закони⁴⁷, но от тях рядко следват аналогични мерки/подходи за равно третиране. Преобладават политическите документи на ниво „декларация за принципи и ценности“. Редица държави имат написани конституции, които въвеждат правило за недискриминация или разпоредба за равно третиране с изрично упоменаване на хората с увреждания (Германия, Австрия, Португалия, Финландия, Словения)⁴⁸. В повечето от случаите обаче правилата за недискриминация, както и разпоредбите за равно третиране, са написани по-общо и хората с увреждания попадат в тях по подразбиране. Уврежданията като признак за дискриминация не са изрично упоменати в конституциите на Белгия, Естония, Франция, Гърция, Унгария, Холандия, Полша и

⁴⁷ За пълен преглед на антидискриминационното законодателство и за признаците, включени в съответните закони читателят може да се обърне към тематичната публикация на Европейската мрежа от правни експерти в сферата на дискриминацията със заглавие *Развитие на антидискриминационното законодателство в Европа: Сравнение на 27-те страни-членки (2009)*, достъпна на

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/document/index_en.htm#h2-7

Чехия. Според решения на съответния национален съд дискриминацията по признак увреждане също попада в обсега на тези разпоредби⁴⁹.

И макар информацията за дискриминация на деца с интелектуални затруднения да е крайно оскъдна, казусите в настоящия анализ, както и онези в други проучвания, показват висока честота на това явление – почти обичайно състояние. Например, в доклада на Великобритания пред Комитета на ООН по правата на детето от 2007 година се цитира едно проучване, според което 55 процента от децата със специални образователни потребности са споделили усещането за неравно и несправедливо третиране поради тяхното увреждане⁵⁰. От информация, посочена в националния доклад за Франция⁵¹, се вижда, че почти две пети от децата с интелектуални затруднения са подложени на дискриминация в училище. 89 процента от младите хора с интелектуални затруднения твърдят, че са били жертва на обиди и подигравки, 29 процента са били изолирани, а на 5 процента са отказани изконни човешки права⁵².

Дискриминацията се отразява не само на децата с интелектуални затруднения; почти всички интервюирани семейства смятат, че са жертва на дискриминация. Националните експерти говорят за безброй случаи на ежедневна „дискриминация“. Един от конкретните примери, даден в Португалия, показва доколко фенотипът (свързан със синдрома на Даун или видимите интелектуални затруднения) предпоставя реакциите на обществото чрез лишаване на децата с интелектуални затруднения от възможността да участват пълноценно в живота: например, когато дете седи в ресторант заедно със своите родители, сервитьорът по-скоро ще попита родителите какво иска да яде детето, а не самото дете.

⁴⁸ Съвет на Европа, проф. Хайнц-Дитрих Штайнмайер, *Законодателство за борба с дискриминацията срещу хора с увреждания*, 2-ро издание, 2003, Издателство на Съвета на Европа, сс. 32-33.

⁴⁹ Пак там, с. 34.

⁵⁰ Национален доклад, Великобритания, с. 14.

⁵¹ Национален доклад, Франция, с. 15.

⁵² Жерар Бувиер и Хъвиер Нийл, *Les discriminations liées au handicap et à la santé*, Insee première no 1318, Insee, July 2010.

Дискриминацията най-често се случва в общността, най-вече в училищата, през поведението на другите родители и деца. Възможностите за неформално научаване чрез взаимодействие между децата с интелектуални затруднения и техните връстници най-често не се оползотворяват. Такова общуване позволява на децата да изучават, да се развиват, да научават и да формират мнение по обичаен начин, както го правят всички деца. За съжаление обаче, наличието на политики и програми, насочени към специфичните потребности на младите хора с интелектуални затруднения, е рядкост, а там, където ги има, техният обхват е твърде ограничен⁵³. Децата с увреждания не могат да се възползват от множеството възможности, каквито имат всички деца за научаване, отпочиване, участие в спортни клубове и общества. Това може и да е резултат от наличие на предразсъдъци, от липса на информация или на достъпна материална база, но може и да е поради факта, че на тези деца просто се гледа с низходящ и пренебрежителен поглед⁵⁴.

Една от сферите, където родители и деца, включени в интервюта по настоящия проект, споделят усещане за дискриминация, е образованието, аналогично на дейностите, свързани със спорт и отпочиване. Нерядко се наблюдават случаи на ученици с увреждания, на които не се разрешава да участват в образователни екскурзии, посещения или културни прояви заедно със съучениците си заради липса на физическа достъпност на посещаваните обекти или транспорта, заради липса на придружаващ персонал или поради други причини, въпреки че подобни инициативи са част от учебната програма. Майка на две деца с увреждания от Чехия разказва своя опит по следния начин: *"Децата от училището тръгнаха на зелено училище. Останаха децата с тежки и множествени увреждания, защото учителите не искаха да поемат рисковете. На мен такава ситуация ми се случва два пъти, тъй като и двете ми деца имат увреждания и учат в едно и също училище. Но това не се случва само на мен, а на*

⁵³ UNICEF, Промоция на правата на деца с увреждания, Innocenti Digest бр.13, 2007, с. 21.

⁵⁴ Ibidem

още много други родители, чиито деца с увреждания посещават училище.Знам, че не е задължение на учителите да се грижат за децата с увреждания, но такива неща стават дори когато децата в класа не са много... Намирам това за чиста форма на дискриминация. Животът на дъщеря ми е училището... преживява го много тежко."

Дискриминацията, на която са подложени децата с интелектуални или множествени затруднения, се отразява и върху семействата им (дискриминация по асоциация). Майка от Чехия описва състоянието на дискриминация спрямо много семейства, в които има дете с увреждания: *"Как разбирам дискриминацията ли? Аз мога да прибера сина си от забавачката в 2 или в 3 часа следобед, но дъщеря ми свършва училище в 12.30 ч. Училището може да предложи някаква форма на грижа или занимания след часовете, каквито предложения има за останалите деца."*

В докладите за Испания и Италия също се говори за новото явление, свързано с множествена дискриминация. Имиграцията води до поява на нови групи от уязвими деца, за които вероятността от дискриминация е нараснала два до три пъти. Децата с интелектуални затруднения от семейства на имигранти са истинско предизвикателство за неправителствените организации, които работят с децата с увреждания, тъй като им се налага да ревизират и променят подходите си, плановете за действия, отчитайки потребностите и на тези деца.

Б. ПОПУЛЯРИЗИРАНА ЧОВЕШКИТЕ ПРАВА И НАСЪРЧАВАНЕ НА УЧАСТИЕТО НА ДЕЦАТА С ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ЗАТРУДНЕНИЯ

Както разпоредбите, така и подкрепата, оказвана на децата с увреждания и/или с интелектуални затруднения, са изключително скромни, а по-често просто ги няма. Предубежденията и предразсъдъците в обществото са най-често основните причини за бариерите, пред които се изправят хората с увреждания. Децата с интелектуални затруднения се смятат за по-малко надеждни, а думите им не се приемат

сериозно. Предубежденията и предразсъдъците по отношение на децата с увреждания са дълбоко вкоренени в културните традиции на различните народи.

В страните, където се правят реални усилия за стимулиране на детското участие, децата с увреждания, а тези с интелектуални затруднения още повече, биват пренебрегвани. Само в Ирландия има Омбудсман по правата на децата, към който е учреден младежки консултативен съвет, в който участват и деца с увреждания. Освен това има и младежки съвети (Comhairle na nÓg), създадени през 2002 като част от Националната стратегия за децата. Младежките съвети генерират добри практики на детско участие като създават нови възможности за „скритите“ и рядко чувани млади хора да участват в структурите, където се вземат решения. Те осигуряват форум за децата и младите хора да обсъждат местни и национални въпроси, които реално ги засягат. Млади хора с увреждания са членове на тези съвети. От тази година в Гърция също има дете с увреждане в екипа на Младежкия консултативен съвет към офиса на омбудсмана.

В други страни не се споменава нищо или се говори за негативен опит по отношение на участието на децата с интелектуални затруднения. Във Великобритания има свидетелства за деца с интелектуални затруднения, които целенасочено биват изключвани от участие във форми, достъпни за другите деца⁵⁵. Местните власти, например, напълно пренебрегват децата с увреждания при консултирането на техните планове за развитие на децата и младите хора, каквито консултации са предвидени в Закона за детето от 2004 година⁵⁶. Нещо повече, правителството провежда

⁵⁵Национален доклад, Великобритания, с. 17.

⁵⁶Всяко дете с увреждане е от значение, *Извън обсега на радарите: как децата с увреждания изпаднаха от плановете на местните власти*, 2007, достъпен на http://www.ncb.org.uk/edcm/edcm_offtheradar_fullreport.pdf

консултации във формат, който е напълно недостъпен за децата с увреждания въпреки изричните указания, насърчаващи тяхното участие като добра практика⁵⁷.

ДОБРАПРАКТИКА:

В Уелс МенсарСутгиуосъществява мащабен проект за детско участие на млади хора с интелектуални затруднения на възраст между 15 и 25 години. Проектът доказва, че е напълно възможно да се променят нагласи и да се повиши активността на младите хора с интелектуални затруднения чрез участието им в местния и национален политически процес, например, чрез изработване и внасяне на жалба или петиция.

Партньори в политиката, МенсарСутгиу

В настоящето проучване бяха проследени и начините за участие децата като цяло, и в частност на децата с интелектуални затруднения, във вземането на решения по въпроси от техен интерес. През 2005 година във Финландия се създава институцията Детски омбудсман. Работата на тази институция води до активен публичен дебат конкретно за детското участие, правото на децата да се произнасят по важни за тях въпроси и да бъдат чувани. Стига се до разработване на нов рамков закон, който да обедини мненията на децата и младите хора с цел да се стимулира тяхното развитие и благоденствие. Новият закон ще задължи държава и местните власти да оценяват въздействието на различни решения върху децата и да търсят мнението на децата и младите хора при формирането на политически решения (например относно образователните услуги, базата за отпочиване и дейностите, организирани от местните власти, услугите за деца с увреждания, предлагани от местните власти)⁵⁸. Финландската асоциация за хора с интелектуални затруднения няма данни за общинска структура, където децата и младите хора с интелектуални затруднения да са били консултирани преди окончателното вземане на решение⁵⁹.

⁵⁷ Грегори, У., *Нека да стане достъпно – по-добро информиране на хората с увреждания от правителството*, Департамент за образование и заетост, COI Комюнике; Лондон, 2001.

⁵⁸ Годишен справочник на Детския омбудсман, 2010. Публикация на Офиса на Детския омбудсман, 2010:2.

⁵⁹ Национален доклад, Финландия, с. 17.

Опитите да се създадат реални условия за детско участие се оценяват понякога като чист популизъм. Такъв е случаят в Полша, където всяка година за Международния ден на детето се организира открита сесия на Детския и младежки Сейм в долната камара на полския парламент. Участващите деца и младежи усещат колко неестествено е подобно решение (алтернативният доклад използва определения от типа „фасадно“ и „претенциозно“⁶⁰). На практика сесиите на Детския и младежки парламент нямат никакво въздействие върху живота на децата и младите хора.

Казус от Полша: Й.е на 5 години – разказът на нейната майка

„Й. сега посещава масова детска градина. Това не се случи без проблеми – изстрадахме си нашето. Оказа се, че в нашия квартал нямаше интегрирана детска градина; в общината имало една, но тя се намира в града Л.Беше ми казано, че, след като не живея в Л., няма шанс детето ми да бъде прието в детската градина там.

Наложи се да се регистрираме с Й в града Л., използвайки адреса на мои приятели, за да имаме право да кандидатстваме.Сама никога не бих се сетила за подобно нещо, но решението ми беше подсказано от персонала на самата детска градина в Л., където се надявах да приемат детето ми. Секретарката ми каза, че някои родители постъпили по този начин... Така Й. и до днес ходи в тази детска градина.

В интегрираната детска градина се грижат за децата с увреждания само до 14:00 часа. Здравите деца могат да остават до 18:00 часа, но тези с увреждания трябва да бъдат вземани не по-късно от 14:00. Това налага аз да наемам детегледачка, която взема Й. от детската градина и я гледа, докато аз се прибера от работа.

Нещо повече, в интегрираната детска градина никой не искаше да вземе дете с увреждания на 3-годишна възраст. Приемаха деца над 4 години. Наложи ми се да потърся съдействие от кмета, за да приемат 3-годишната ми дъщеря. Така и стана –

⁶⁰Национален доклад, Полша, с. 19.

приеха дъщеря ми едва след намесата на кмета. Здравите 3-годишни малчугани ги приемат без никакви условия и въпроси.”

Изводи и препоръки

Всяка страна е изправена пред своите специфични предизвикателства по отношение на правата на децата с интелектуални затруднения, както и разполага със специфични възможности за предприемане на мерки за промяна и реформи. Същевременно обаче децата с интелектуални затруднения се изправят пред еднакви бариери във всички страни, когато става въпрос за техните човешки права.

Най-същественният проблем е липсата на услуги в общността за подкрепа на родителите на деца с интелектуални затруднения –липсват услуги за ранна интервенция, липсва адекватна подкрепа в масовото училище, липсва подкрепа за организиране на свободното време след училище заедно с връстниците ми.Трайната стигма, дискриминацията и липсата на обучение за медицинския и педагогически персонал са най-сериозните фактори, които пречат за социалното включване на хората с интелектуални затруднения. Там, където се наблюдават положителни промени или някакъв напредък, пълноценното включване си остава все още желано, но не реално, тъй като мерките за подкрепа са неадекватни, няма систематично наблюдение по изпълнението им, а финансирането им е крайно недостатъчно.

Именно затова InclusionEuropeиEurochildпрепоръчват следните мерки, които да се превърнат в приоритети за политиците както на национално, така и на европейско ниво:

- **Повече внимание към децата от уязвими социални групи и тяхното положение**

Европейският съюз трябва да ратифицира Конвенцията за правата на детето, за да наблегне върху правата на най-уязвимите деца в Европа, включително и на децата с интелектуални затруднения.

Комитетът на ООН по правата на детето трябва да упражнява по-стриктен мониторинг на положението на децата с интелектуални затруднения, като:

- изисква от държавите-членки да следват препоръките на Комитета и да изпълнят изискването за наличие на първични(в разбивка) данни и информация за положението на децата с интелектуални затруднения;
- организира тематичен ден по проблемите на децата с интелектуални затруднения преди сесията си, когато обсъжда изпълнението на Конвенцията за правата на детето;

- **Изпълнение на Конвенцията за правата на хората с увреждания**

Ратификацията на Конвенцията за правата на хората с увреждания от много държави-членки на ЕС е нова възможност за прилагане на Конвенцията за правата на детето по отношение на децата с интелектуални затруднения;

Европейският дневен ред за правата на детето следва да се изпълнява и да бъде актуализиран, така че да отразява и изискванията на Конвенцията за правата на хората с увреждания;⁶¹

- **Създаване на работеща правна и политическа рамка както на национално ниво, така и на ниво ЕС за защита правата на децата с интелектуални затруднения чрез:**

⁶¹Вж. цели и действия в Дневния ред на ЕС за детето на: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/eu-agenda/index_en.htm

- нови и специални разпоредби за забрана на дискриминацията по признак увреждане, както и на дискриминация по асоциация с човек с увреждане;
 - приемане на законодателства за равно третиране със специфичен акцент върху децата с тежки и множествени увреждания, на които често се отказват услуги поради степента на тяхното увреждане;
 - събиране на първични (в разбивка) данни във всички обществени сфери, за да се формулират конкретни политики и да се наблюдава изпълнението на стратегиите, така че при необходимост да се адаптират услугите и структурите в общността;
- **По-добра защита на децата с интелектуални затруднения срещу насилие, тормоз и подигравки**

Реалното гарантиране на това право изисква:

- **Проучване и оценка на конкретни казуси** на деца с интелектуални затруднения, станали жертва на насилие и тормоз в рамките на системата за грижи, в училище, в естествената им среда или в социално заведение;
- **Обучение на децата с интелектуални затруднения** как да създават и поддържат човешки отношения, по въпроси на сексуалността, по въпроси на отношенията с възрастните, очакванията от експертния персонал в живота им, като – примерно – се включат такива теми в програмите на всички общообразователни и специални училища;
- **Адаптиране на механизмите за обжалване** като се осигури подходяща среда – физическа и емоционална – за децата с интелектуални затруднения да бъдат изслушани, когато са станали жертва на насилие;

- Предприемане на незабавни **мерки за превенция на насилието в домовете за социални грижи** и категорична забрана на телесното наказание.

Освен това **подигравките трябва да бъдат категорично признати за форма на тормоз** чрез законови разпоредби, от които да следват конкретни мерки за справяне с подигравките и с всякакви други форми на психологически тормоз в училище и на други места, посещавани от деца.

- **Осигуряване на широк достъп в цялата страна и във всички държави до услуги в общността, включително и ранна диагностика, ранна интервенция, краткосрочна грижа и лична помощ.**

За да се гарантира социалното включване на семействата, които отглеждат дете с интелектуални затруднения, изключително важно е да се **разширят възможностите** пред децата с интелектуални затруднения да участват в извънкласни занимания и в **дейности за отдих** заедно с децата без увреждания.

Не по-малко важно е да се признае важността на **личната помощ** за подкрепа на децата с интелектуални затруднения и тя да се превърне в универсален тип услуга с гаранции за високо качество.

- **Популяризиранена живота в общността:**

Процесът на деинституционализация е започнал във всички страни, а страните от Централна и Източна Европа отбелязват чувствителен напредък. Правителствата трябва енергично да пристъпят към разработване на алтернативни услуги в общността, за да се спре настаняването на деца в социални домове, да се стимулира приемната грижа и осиновяването на деца с интелектуални затруднения, да се обучат кадри за насърчаване на ученето през

целия живот, за стимулиране на независимия живот сред децата, прекарвали част от живота си в социално заведение. Правителствата трябва да създадат **стандарты за алтернативна семейна грижа в общността**, подлагайки на периодична оценка полаганите грижи. Тези мерки са необходими, за да се гарантира успехът на процеса на деинституционализация. Често децата с увреждания продължават да не получават необходимата им подкрепа за живот в общността, което води до реинтеграция в семейството или приемна грижа без качествени услуги в общността. Обезпокоително много са случаите, в които децата биват настанявани за дългосрочна грижа в „домове от семеен тип“ – обикновено със запазване на стария персонал и без реална промяна в ежедневието им. По този начин не се подобрява качеството на живот на децата с интелектуални затруднения.

Мерките за превенция на насилието предполагат и създаване на услуги в общността за семейството, където изтощените родители, братя и сестри понякога несъзнателно тормозят детето с увреждане.

- **Отстраняване на системните бариери пред по-нататъшния напредък на приобщаващото образование чрез:**
 - въвеждане и прилагане на изискване към всички начални училища и детски градини да осигурят допълнително обучение на учителите за повишаване на квалификацията и умения за работа с деца с интелектуални затруднения;
 - осигуряване на квалифицирани педагози, адаптирани програми и адекватни технологии или други специални мерки за подкрепа на образованието на децата с интелектуални затруднения в общообразователните училища;
 - сливане на специалните и общообразователните училища в единна образователна система;
 - въвличане на родителите на деца с увреждания – като експерти по много въпроси от живота на техните деца – в процеса на приобщаващо образование.

- създаване на реални възможности за професионално образование и обучение на млади хора с интелектуални затруднения, така че да се гарантира правото им на избор за бъдещия им живот.

Изпълнението на горните препоръки може да бъде улеснено, ако намери по-широко приложение методът на социално планиране с акцент върху човека⁶² като инструмент за противодействие на нарушения образователен ритъм при учениците с интелектуални затруднения.

- **Разработване на услуги за по-добър достъп до здравеопазване и здравни услуги:**

Необходимо е **опростяване на процедурите за достъп до здравни услуги** за децата с интелектуални затруднения, които обикновено през целия си живот имат нужда от регулярни, специализирани интервенции (например ерготерапия, психотерапия, специално обучение и др.), медикаменти и чести медицински прегледи. Затова е добре да се организира **обслужване на едно гише** при заявка за здравна грижа, финансиране и осигуряване на технически средства и ресурси.

Правителствата трябва да гарантират **пълно покритие на разходите** чрез системата за здравно осигуряване, когато става въпрос за медикаменти и специализирана терапия на деца с интелектуални затруднения, така че да се гарантират техните равни възможности и да се предотврати влошаване на здравословното им състояние.

И накрая, правителствата трябва да гарантират взаимодействие и координация между различните сектори на здравната система и дялове на медицинската

⁶²Относно метода на социално планиране с акцент върху човека вж. например: Beadle-Brown, J. (2006). Подход с акцент върху човека и качество на живота, *Learning Disability Review*, 11, 4–13.

наука, за да се осигури **единен достъп до здравеопазване** в цялата страна, включително и чрез създаване на мобилни екипи и осигуряване на транспорт.

- **Повишаване на информираността по проблемите на децата с интелектуални затруднения:**

- Въвличане на децата с интелектуални затруднения и техните семейства в по-мощни усилия за промяна на нагласите във всички сфери на живота в общността, включително и на вярванията, вкоренени в родителите, експертите и политиците относно тези деца.
- Включване на информация за социалния модел на уврежданията, за комуникационните потребности и различните формати на общуване в обучението на медицинския персонал (базисно и надграждащо).
- Разработване на процедури (протоколи) за предоставяне на здравни услуги, така че да се развият умения у медицинските кадри за добра комуникация с родителите и/или с децата с интелектуални затруднения.
- Провеждане на информационни и образователни кампании за семействата, които подценяват опасността от насилие срещу техните деца на публични места, в училище или в институциите.

- **Координиране на услугите за деца с интелектуални затруднения и техните семейства**

Предишни проучвания показват, че липсата на между-секторно (вътрешно-секторно) взаимодействие между различните услуги е решаващ фактор за

изключването на хора с тежки увреждания от живот в обичайна среда⁶³. Това проучване показва за пореден път липса на координация между предлаганите услуги, както и недостиг на подходящо обучени кадри, особено за работа с хора с тежки и множествени увреждания. Затова правителствата трябва да **усъвършенстват връзките и комуникацията между различните специалисти в здравеопазването**, за да стимулират проследяването и координацията при предлагане на здравни услуги, рехабилитация и **социална работа** за подкрепа на децата с интелектуални затруднения (например, чрез здравни карти, в които да е отразено увреждането на детето, както и индивидуалните му потребности от подкрепа). Ранната интервенция следва да бъде интегрирана в общата система на здравеопазването и да бъде достъпна навсякъде в страната.

- **Разработване на механизми и осигуряване на участие от страна на децата с интелектуални затруднения и техните семейства в консултативни процеси по политики, които засягат тях самите**
 - Работа със семействата във всички възрасти на детето и във всички етапи от неговото развитие.
 - Поставяне на уврежданията и свързаните с тях проблеми в общ политически контекст, за да се гарантира, че децата с интелектуални затруднения са включени във всички програми и политики, във всички сектори на обществения живот.
 - Включване на обучение за автозастъпничество и гражданска активност в програмите на всички училища.

⁶³ Специфични рискове от дискриминация на хората с тежка телесна и функционална зависимост и множествени потребности, Политически препоръки, т. 1, Inclusion Europe, ZPE (Zentrum für Planung und Evaluation sozialer Dienste) Университета на Зиген, 2008, сс. 11-12.

eurochild

eaphne

- Подкрепа за създаване на училищни съвети в училищата и детски съвети в структурите за социални грижи, където биват обслужвани деца с интелектуални затруднения, за да се наблюдава зачитането на техните права и да се гарантира, че потребностите им са посрещнати.
- Обучение на основния персонал за използване на алтернативни методи за комуникация и осигуряване на средства за застъпничество, така че децата с тежки и множествени увреждания също да бъдат изслушвани и разбирани.

И накрая, InclusionEurope и Eurochild биха желали да насърчат сътрудничеството и взаимодействието между организации за правата на детето с такива на родители на деца с интелектуални затруднения на европейско, национално и местно ниво. Създаването на такива партньорства и съвместната работа за цялостно и пълноценно прилагане на Конвенцията на ООН за правата на детето, както и на Конвенцията за правата на хората с увреждания е от решаващо значение за ефективната защита на правата на „невидимите“ деца. Ратификацията на Конвенцията за правата на хората с увреждания е поредната възможност за натиск върху държавите-членки да прилагат всички международни инструмент за защита на децата с интелектуални затруднения.

ЛИТЕРАТУРА

Национални доклади за Австрия, Белгия, България, Великобритания, Гърция, Естония, Ирландия, Испания, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Полша, Португалия, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Финландия, Франция, Холандия и Чехия, които са достъпни на: <http://www.childrights4all.eu/>

Правителствените доклади пред Комитета на ООН по правата на детето, достъпни на: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/sessions.htm>

Алтернативните доклади на неправителствени организации, представени пред Комитета на ООН по правата на детето, достъпни на: <http://www.crin.org/Alternative-reports/index.asp>

Съвета на Европа, проф.Хайнц-ДитрихШтайнмайер,*Законодателство за борба с дискриминацията срещу хора с увреждания*,2-ро издание, 2003, Издателство на Съвета на Европа,

Комитет по правата на детето, Общ коментар №9, 2006, CRC/C/GC/9, достъпен на <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/407/02/PDF/G0740702.pdf?OpenElement>

Комитет по правата на детето, Общ коментар №13, 2011, CRC/C/GC/13 http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf

eurochild

eaphne

Комитет по правата на детето, Заключение на наблюденията: България, CRC/C/BGR/CO/2, юни 2008 г. достъпен на: <http://nmd.bg/wp-content/uploads/2009/11/CRC48-Concluding-observations-Bulg-EN.pdf>

Комитет по социални права към Съвета на Европа, Център за застъпничество за хора с интелектуални затруднения (MDAC) срещу България, жалба № 41/2007, 3 юни 2008 г., достъпна на:

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/complaints/CC41Merits_en.pdf

Европейска мрежа на правните експерти в областта на дискриминацията. *Изработване на антидискриминационно законодателство в Европа: Сравнителен анализ на 27-те държави-членки (2009)* достъпен на:

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/document/index_en.htm#h2-7

InclusionEurope, ZPE (Zentrum für Planung und Evaluation sozialer Dienste), *Специфични рискове от дискриминация на хората с тежка телесна и функционална зависимост и множествени потребности*, том I: Политически препоръки, Брюксел, 2008.

InclusionEurope, Доклад за състоянието на приобщаващото образование в Европа, Брюксел, 2009.

Inclusion International, *По-добро образование за всички: когато и ние сме включени*, Световен доклад – Хората с интелектуални затруднения и техните семейства говорят на висок глас за уврежданията и приобщаващото образование, 2009.

eurochild

eaphne

Върховен комисариат по човешките права към ООН, Офис за Европа, *Забравени европейци – забравени права, Човешките права на хора, настанени в институции*, 2011.

Доклад на временната експертна група по проблемите на прехода от институционална грижа към грижа в общността, Европейска комисия, Генерална дирекция „Заетост, социални работи и равни възможности“, 2009.

UNICEF, *Децата и уврежданията в прехода в Централна и Източна Европа, ОНД и Прибалтийските републики*, InnocentiInsight, 2005.

UNICEF, *Ръководство за прилагане на Конвенцията на ООН за правата на детето*, 3-то преработено издание, 2007.

UNICEF, *Промоция на правата на децата с увреждания*, InnocentiDigestбр. 13, 2007.

Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания, приета от Общото събрание с Резолюция 61/106 от 13 декември 2006 г. и влязла в сила от 3 май 2008 г., <http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=14&pid=150>

Конвенция на ООН за правата на детето, приета от Общото събрание с Резолюция 44/25 от 20 ноември 1989 г. 2006 и влязла в сила от 2 септември 1990 г. <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>

 eurochild

InclusionEurope

Европейска асоциация на сдруженията на хора с интелектуални затруднения и техните семейства

InclusionEurope е нестопанска организация, която провежда застъпнически кампании за правата и интересите на хора с интелектуални затруднения и техните семейства. Наши членове са организации от 39 страни в Европа.

Хората с интелектуални затруднения са граждани на своите държави и имат равни права с останалите, в това число и правото да бъдат включени в живота на обществото независимо от степента на увреждането им. Те искат права, а не привилегии.

InclusionEurope акцентира върху три основни политически области:

- Човешки права на хората с интелектуални затруднения
- Социално включване
- Недискриминация

Eurochild

Eurochilde европейска мрежа от организации и физически лица, които защитават правата и се борят за благоденствието на децата и младите хора в Европа.

Мрежата е създадена през 2004 година и към момента им 109 пълноправни и 36 асоциирани члена от 35 европейски страни.

Нашата визия е за Европа, в която децата растат в среда, стимулираща тяхното физическо, интелектуално, емоционално, морално и духовно развитие. Искаме едно европейско общество, където правата на детето, залегнали в Конвенцията на ООН за правата на детето, са универсална ценност и се прилагат еднакво от всички политици, правителства, експерти, родители, настойници и деца.

Университетът Чарлз в Прага

Педагогическият факултет е един от 17 департамента, обединени в Университета „Чарлз“ в Прага. Основната му цел е да обучава учители и друг педагогически персонал за всякакви училища и образователни системи. Факултетът предлага университетско ниво за редовно и продължаващо обучение на преподаватели по хуманитарни и социални науки, изкуства, физическо възпитание, математика и природни науки.

Понастоящем факултетът обучава около 4200 студенти в бакалавърски и магистърски програми, както и още почти 10 000 студенти, които участват в широк спектър от комбинирани форми на образователни програми.

With the financial support from the DAPHNE III Programme of the European Commission.

InclusionEurope

Galerie de la Toison d'Or – Chaussée d'Ixelles, 29 – B-1050 Brussels

Tel. : +32-2-502 28 15 – Fax : +32-2-502 80 10

secretariat@inclusion-europe.org – www.inclusion-europe.org